

Förord

I denna ESO-rapport följer tre arbetsmarknadsekonomer vid Stockholms universitet – *Mahmood Arai*, *Lena Schröder* och *Roger Vilhelmsson*. – ett representativt urval ungdomar, som är födda 1972 och slutade grundskolan 1988, fram till 1995.

Författarna visar att ungdomar av utländsk härkomst, trots att de genomfört hela sin skolgång i Sverige, löper oförklarligt stora risker att bli arbetslösa. Mycket tyder på att dessa ungdomar utsätts för diskriminering. Vidare är risken för arbetslöshet dubbelt så hög - trots bättre betyg - för de ungdomar som är födda i Afrika, Asien eller Latinamerika, jämfört med andra invandrarungdomar.

Studien visar tydligt att vare sig integrationspolitiken eller skolpolitiken fungerar tillfredsställande. Det är min förhoppning att ESO:s rapport skall fungera som en väckarklocka.

Som vanligt i ESO-sammanhang svarar författarna själva för innehåll och slutsatser i rapporten.

Stockholm i augusti 2000

Anna Hedborg

Ordförande för ESO

Innehåll

1	Sammanfattning	7
2	Inledning	15
3	Invandrare. utlänning, svensk	19
4	Skillnader mellan grupper	23
4.1	Skillnader i produktivitet	23
4.2	Diskriminering	24
4.3	Slutsatser för uppläggningsen av denna studie	26
5	Data	29
6	Vägen genom skolan	33
6.1	Beskrivning	34
6.2	Betygen i grundskolan	38
	6.2.1 Betygen för ungdomar med utom- européisk bakgrund	41
6.3	Att börja och fullfölja gymnasiet	43
6.4	Sammanfattning	45
7	Inträdet på arbetsmarknaden	49
7.1	Skillnader i arbetsmarknadsstatus	53
	7.1.1 Arbete eller arbetslöshet	54
	7.1.2 Arbete eller studier	55
	7.1.3 Har utomeuropéisk bakgrund någon betydelse?	55

8	Skillnader i produktivitet eller diskriminering?	57
9	Slutord	61
	Tabellbilaga	63
	Appendix 1 Tidigare studier	71
	Referenser	73
	School, Work and Immigrant Background - - A Summary	77
	ESO:s rapporter	89

1 Sammanfattning

Ungdomar med utländsk bakgrund är en stor grupp och omfattar ungefär en fjärdedel av den unga befolkningen om utländsk bakgrund innefattar både dem som själva är födda utomlands och dem som har minst en förälder född utomlands. I massmedia publiceras regelbundet alarmerande artiklar som visar att ungdomar inom denna grupp har svårigheter att få ett jobb på den svenska arbetsmarknaden. Ungdomars erfarenheter under de första åren på arbetsmarknaden har stor betydelse för hela deras framtida yrkesliv och även för deras integration i samhället. Trots detta vet vi mycket litet om situationen på arbetsmarknaden för ungdomar med utländsk bakgrund och ännu mindre om vad som kan förklara eventuella skillnader gentemot andra ungdomar. Syftet med denna rapport är att ge en heltäckande bild av ungdomars väg genom det svenska skolsystemet och deras första år på arbetsmarknaden och att studera om det finns skillnader mellan ungdomar med utländsk bakgrund och andra ungdomar. Vår ambition är även att försöka ge en förklaring till vad eventuella skillnader kan tänkas bero på.

En utgångspunkt för vår studie är integrationspolitikens övergripande mål att alla skall ha samma möjligheter och rättigheter oavsett etnisk eller kulturell bakgrund. Detta mål bygger på en uppfattning, som etablerades redan under franska revolutionen och som ger alla personer som är bosatta i ett land samma medborgerliga rättigheter, inklusive medborgarskap. Principen kallas för *ius soli* (jordens rätt) till skillnad från *ius sanguini* (blodets rätt) som innebär att de medborgerliga rättigheterna ärvs från generation till generation och därmed inte är knutna till bosättningsort. Det är möjligt att den verklighet som möter personer med utländsk bakgrund snarare är en avspeglning av värderingar som har sina rötter i *ius sanguini*, nämligen att rättigheter och möjligheter är kopplade

till individens grad av svenskhet, där hårfärg, hudfärg och namn har större betydelse än bosättningsort, medborgarskap och målet för integrationspolitiken.

Teoretiska utgångspunkter

Inom nationalekonomin finns flera teorier som kan förklara varför personer med utländsk bakgrund har särskilda svårigheter på arbetsmarknaden. För enkelhetens skull delar vi in de teorier vi utgår från i sådana som baseras på skillnader i produktivitet och sådana som är relaterade till diskriminering. Produktivitetsskillnader mäts vanligen som skillnader i utbildningsnivå eller utbildningsår. Vad gäller hela Sveriges befolkning finns det inga större skillnader i utbildningsnivå mellan den infödda och den invandrade befolkningen. Däremot har personer som invandrat lägre avkastning på sin utbildning än de som är födda i Sverige, i synnerhet under de första åren på arbetsmarknaden. Dessa inkomst- eller sysselsättningskillnader sätts inom den nationalekonomiska forskningen i relation till den förlust av humankapital som sker vid bytet av nationell arbetsmarknad. Skillnaderna i produktivitet minskar i takt med att den som är född utomlands lär sig det nya språket och villkoren på det nya landets arbetsmarknad.

I den studie som här presenteras följer vi ett representativt urval av ungdomar från det att de slutar grundskolan och sju år framåt. När studien tar sin början finns därför inga skillnader mellan ungdomarna vad gäller utbildningsnivå, alla har slutat grundskolan samma år. Det är däremot troligt att ungdomar som nyligen kommit till Sverige har större svårigheter att lära sig svenska språket och har sämre kännedom om svenska förhållanden som till exempel svensk historia och svenska institutioner. Ungdomarnas vistelsetid i Sverige och deras ålder när de invandrade har därför sannolikt betydelse för deras studief framgångar och därmed för deras framtida produktivitet på arbetsmarknaden.

Den andra teoretiska utgångspunkten är diskriminering. Med diskriminering menas ofta att arbetsgivare, medarbetare eller kunder hellre har kontakt med svenskar än med invandrare. Vi utgår

från att denna typ av diskriminering är mindre vanlig på svensk arbetsmarknad. Mera vanligt kan vara vad som i nationalekonomisk teori benämns "statistisk diskriminering", nämligen att anställningsbeslutet baseras på vad arbetsgivaren uppfattar som genomsnittliga egenskaper hos den grupp individen anses tillhöra. Sådana uppfattningar kan vara sanna eller falska och leder i båda fallen till att anställningsbeslutet baseras på signaler om grupptillhörighet och inte på den enskilde individens kunskaper och duglighet.

På basis av ovanstående är utgångspunkten för vår studie att ungdomarna inte är utsatta för diskriminering i skolan. Ålder vid invandring kan däremot ha betydelse för utlandsfödda ungdomars framgångar i skolan och därmed för deras framtida produktivitet på arbetsmarknaden. Ju framgångsrikare integrationspolitiken är, desto mindre betydelse bör detta ha för skolresultaten. På arbetsmarknaden kommer ungdomarnas möjligheter att få ett arbete att avgöras av arbetsgivares föreställningar om deras potentiella produktivitet. Ungdomarna är nya på arbetsmarknaden och saknar erfarenhet och referenser från tidigare anställningar, vilket innebär att utbildningsnivå och skolbetyg är betydelsefulla som indikation på deras kunskaper och ambitioner. Om inte diskriminering på arbetsmarknaden förekommer, bör betyg och utbildningsnivå från det svenska skolsystemet ge likvärdiga signaler om individens produktivitet, oavsett om hans eller hennes bakgrund är utländsk eller inte. Eventuella skillnader i arbetslöshet och sysselsättning, som inte kan förklaras av skillnader i utbildning, är en indikation på att diskriminering förekommer på arbetsmarknaden.

Data och resultat

De data vi använder är ett representativt urval av ungdomar födda omkring 1972 som slutade grundskolan år 1988. Ungdomarna följs sedan genom gymnasiet och ut på arbetsmarknaden fram till år 1995. Den indelning av ungdomarna som vi gjort i studien är baserad på om ungdomarna kom till Sverige före sju års ålder och därmed gått hela grundskolan i Sverige samt vilken grad av kon-

takt de har med svenska språket och svenska förhållanden via sina föräldrar. Vi använder genomgående följande fem grupper:¹

- född utomlands, invandrat *efter* skolstart
- född utomlands, invandrat *före* skolstart
- född i Sverige, *ingen* förälder född i Sverige
- född i Sverige, *en av* föräldrarna född i Sverige
- född i Sverige, *bägge* föräldrarna födda i Sverige.

Ungdomarnas betyg i årskurs 9 i grundskolan avspeglar denna indelning. Det är dock endast skillnaderna mellan ungdomar som är födda utomlands och den helsvenska gruppen som är statistiskt säkerställda. För att förklara dessa skillnader använder vi en mängd bakgrundsvariabler: kön, om individen bor i en storstad eller inte, faderns utbildning samt om något i hushållet har ett arbete och detta arbetes egenskaper. Den viktigaste förklaringsvariabeln är om någon i hushållet har ett arbete. Skillnaderna i betyg mellan ungdomar som är födda i Sverige (och vars bägge föräldrar är födda i Sverige) och utrikesfödda ungdomar som gått hela grundskolan i Sverige, beror helt och hållet på dessa övriga bakgrundsfaktorer.

Bland ungdomar som är födda utomlands är det vanligare att föräldrarna är födda i Asien, Afrika eller Latinamerika än bland ungdomar som är födda i Sverige. De lägre betygen för ungdomar som är födda utomlands skulle kunna bero på att deras föräldrar tillhör en relativt nytillkommen grupp invandrare, nämligen flyktingar från utomeuropeiska länder. Det är därför av intresse att se om den utomeuropeiska bakgrunden har någon betydelse i sig, det vill säga förutom att ungdomarna själva är födda utomlands och inte i Sverige. Resultaten visar att chansen att ha höga betyg är en tredjedel högre för ungdomar som är födda i Afrika, Asien eller Latinamerika än för andra utrikes födda ungdomar. Det förefaller också som om faderns utbildning har mindre betydelse för utrikesfödda ungdomar än för ungdomsgruppen i sin helhet, medan å an-

¹ Ungdomar som är födda utomlands och vars bägge föräldrar är födda i Sverige (adoptivbarn, barn till diplomater m.m.) är uteslutna ur datamaterialet.

dra sidan föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden förefaller att vara viktigare för de utrikesfödda ungdomarna.

Betygen i grundskolan är sedan helt avgörande för om ungdomarna fortsätter till gymnasiet eller inte. Ungdomar som invandrat efter skolstart börjar gymnasiet i lägre utsträckning än andra ungdomar, vilket beror på deras grundskolebetyg. Att börja gymnasiet är dock inte samma sak som att ha en gymnasieutbildning några år senare. Avhoppsfrekvensen från gymnasiet är ca 10 procent för samtliga ungdomar som är födda i Sverige medan den är ungefär dubbelt så hög för ungdomar som är födda utomlands. Det finns ingen förklaring till dessa skillnader i avhoppsfrekvenser mellan infödda och utrikes födda ungdomar. De som är födda utomlands uppmuntrades till exempel av föräldrarna att fortsätta till gymnasiet i högre utsträckning än andra ungdomar.

Grundskolebetygen och avhoppsfrekvenserna innebär att ungdomar som är födda utomlands eller födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar har enbart grundskola som högsta utbildning i högre utsträckning än andra ungdomar. Skillnaderna i utbildningsnivå kan endast delvis förklaras av grundskolebetygen. Av stort intresse är betydelsen av föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden. I stort sett hela skillnaden i utbildningsnivå försvinner, när vi tar hänsyn till om någon i hushållet har ett arbete och vilken typ av arbete det i så fall är fråga om. En möjlig tolkning av detta resultat skulle kunna vara en motivationseffekt. Om föräldrarna till utrikes födda barn är arbetslösa eller sysselsatta i lågt kvalificerade jobb, trots i många fall mycket hög utbildning, är det möjligt att barnen drar slutsatsen att det inte lönar sig att satsa på utbildning.

Ungdomarna träder således in på arbetsmarknaden med olika förutsättningar vad gäller betyg och utbildningsnivå. Sju år efter att de slutade grundskolan, har både de ungdomar som själva invandrat och de som är födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar högre arbetslöshet och lägre sysselsättning än andra ungdomar. Dessa skillnader beror endast delvis på att vägen genom skolan resulterat i sämre betyg och lägre utbildningsnivå eller på dåliga kunskaper i svenska språket. Skillnaderna beror också enbart delvis på deras föräldrars utbildning och deras föräldrars ställning på arbetsmarknaden.

Det går inte att utesluta att dessa ungdomars oförklarade förhöjda arbetslöshetsrisker kan bero på diskriminering. För detta talar också att arbetslöshetsrisken är dubbelt så hög för de ungdomar inom den utrikes födda gruppen, som är födda i Afrika, Asien eller Latinamerika, trots att dessa ungdomar har bättre betyg från grundskolan än andra utrikes födda ungdomar. För att illustrera vilken betydelse diskriminering skulle kunna tänkas ha på arbetsmarknaden har vi gjort en simulering. Simuleringen visar hur arbetslösheten skulle förändras om alla ungdomar fick samma avkastning på arbetsmarknaden av sina betyg och sin utbildning och om föräldrarnas utbildning och ställning på arbetsmarknaden hade samma betydelse för alla ungdomar. Om så vore fallet skulle arbetslösheten vara 15 i stället för 23 procent av de ungdomar som invandrat efter att de börjat skolan, den skulle vara 13 i stället för 16 procent av de som invandrat innan de började grundskolan och 12 i stället för 15 procent av de som är födda i Sverige och vars bägge föräldrar är födda utomlands.

Slutsatserna från studien är att de skillnader i skolresultat som vi funnit måste betraktas som en integrationspolitisk och utbildningspolitisk väckarklocka. Skillnaderna i grundskolebetyg och i avhopp från gymnasieskolan är anmärkningsvärt stora mellan ungdomar som är födda utomlands och andra ungdomar. Särskilt bekymmersamt är att detta även gäller de ungdomar som kom till Sverige innan de fyllt sju år och således har hela sin skolgång i det svenska skolsystemet. För att målen för integrationspolitiken skall uppnås bör skolan utveckla pedagogiska metoder och stödfunktioner, som innebär att ungdomar som tillbringat nio år i grundskolan får samma chanser till höga betyg, oavsett om de är födda i ett annat land eller inte.

Våra resultat antyder också att det kan förekomma onda cirklar som påverkar ungdomarna både i skolan och på arbetsmarknaden. Föräldrarna till ungdomar med utländsk bakgrund saknar arbete eller har okvalificerade arbeten i högre utsträckning än föräldrar till andra barn, vilket har en avgörande och negativ betydelse för deras barns betyg i grundskolan och motivationen att satsa på gymnasiestudier. Även på arbetsmarknaden påverkas ungdomarnas chanser att få ett arbete och deras risker att vara arbetslösa av

föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden. Integrationen i skolan och på arbetsmarknaden förefaller således att mindre vila på de lika möjligheter och rättigheter, som utgår från ius soli och mer vara påverkade av de rättigheter och möjligheter som ärvs från generation till generation. Om denna cirkel fortsätter riskerar dessa ungdomars barn att i framtiden få sämre betyg i grundskolan och därefter sämre chanser att få ett jobb. De tendenser till en svartvit arbetsmarknad som vi ser redan i dag kommer då att förstärkas. Det är därför angeläget att den onda cirkeln bryts genom utbildningspolitiska och arbetsmarknadspolitiska reformer. Målet för reformerna bör vara att ungdomar med utländsk bakgrund ges samma chanser till goda skolbetyg som andra ungdomar, även om deras föräldrar inte är etablerade på den svenska arbetsmarknaden. Slutligen är det en viktig förutsättning för ungdomars integrering på arbetsmarknaden att de bedöms efter sina personliga meriter och kunskaper och inte efter tänkta genomsnittliga egenskaper hos den grupp de anses tillhöra.

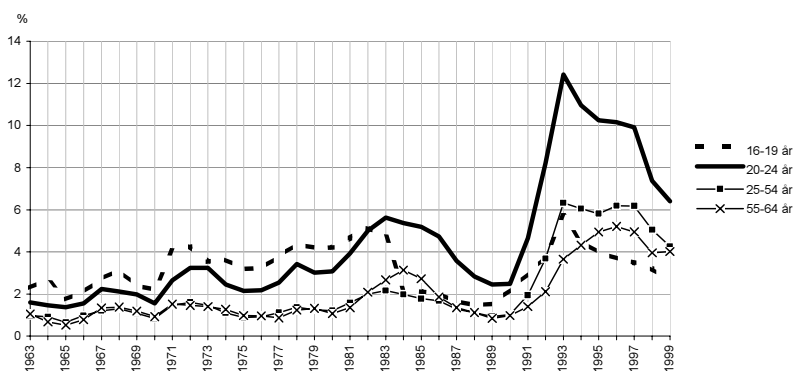
2 Inledning²

Så gott som dagligen nås vi av alltmer alarmerande rapporter om att en grupp kallad invandrarna har en svag ställning på den svenska arbetsmarknaden. Situationen för den grupp som kallas invandrarungdomarna skildras ofta som särskilt oroväckande och liknas vid en tickande bomb. Vad som menas med invandrarna och vilka faktorer som bestämmer dessa personers ställning är ofta oklart. Med invandrarnas ställning på arbetsmarknaden avses ibland riksgenomsnittet för gruppen utländska medborgare och ibland en enskild individs framgångar och misslyckanden.

Det finns mycket som tyder på att ungdomars erfarenheter under de första åren på arbetsmarknaden har stor betydelse för deras senare framgångar och misslyckanden på arbetsmarknaden och för deras integration i samhället. Tidiga misslyckanden på arbetsmarknaden kan innebära att de investeringar i humankapital som gjorts i grundskolan och gymnasieskolan inte ger någon avkastning vare sig för individen eller samhället. Risken för tidiga misslyckanden har varit särskilt stor under 1990-talet, då ungdomsarbetslösheten steg till nivåer som aldrig tidigare uppmätts sedan Statistiska centralbyrån påbörjade sedan arbetskraftsundersökningar i början av 1960-talet.³

² Vi är tacksamma för synpunkter från Jan Ekberg, Eskil Wadensjö, Jan O. Jonsson, Ryszard Szulkin, Carl le Grand och Marja Lemne.

³ I figur 1 visas arbetslösa i procent av befolkningen i stället för det gängse måttet arbetslösa i procent av arbetskraften. Anledningen är att ungdomars arbetskraftsdeltagande är starkt beroende av andelen ungdomar som studerar och att jämförelser över tiden och mellan åldersgrupper därför blir missvisande.

Figur 2.1 Arbetslösa i procent av befolkningen 1963–1999

Källa: Statistiska centralbyrån, arbetskraftsundersökningarna. Egna beräkningar.

Ungdomar med utländsk bakgrund är en stor grupp. En fjärdedel av befolkningen 15–25 år har i dag någon form av utländsk bakgrund utifrån definitionen att individen själv eller någon av hans/hennes föräldrar är född utomlands.⁴ Enligt offentligt publicerad statistik är arbetslösheten bland unga utländska medborgare ungefär dubbelt så hög som bland unga svenska medborgare. Indelningen efter medborgarskap är dock av mindre intresse. Många ungdomar med utländsk bakgrund är svenska medborgare och de med utländskt medborgarskap består till stor del av personer som nyligen kommit till Sverige. Att personer som varit kort tid i Sverige har högre arbetslöshet än svenska medborgare kan vara ett övergående fenomen. Situationen är mer bekymmersam om arbetslösheten är högre även för dem som kommit till Sverige i unga år och därför bott i Sverige ett stort antal år, när de träder in på arbetsmarknaden och än mer om den högre arbetslöshetsrisken även gäller ungdomar med utländsk bakgrund som själva är födda i Sverige.

Utöver den ofullständiga informationen från Statistiska centralbyråns arbetskraftsundersökningar, finns enbart ett fåtal forskningsrapporter som antingen behandlar ungdomar med utländsk

⁴ Vilhemsson (2000).

bakgrund i skolan eller på arbetsmarknaden.⁵ Föreliggande studie skiljer sig från dessa genom att ge en heltäckande bild av ungdomars väg från skola till arbetsmarknad. Syftet är att vidga kunskaperna om hur ungdomars utländska bakgrund påverkar deras väg genom det svenska skolsystemet och deras etablering på arbetsmarknaden. Vår ambition är även att närma oss svaret på frågan om dessa ungdomars svårigheter på arbetsmarknaden kan sammanhålla med skillnader i produktivitet eller med att ungdomarna utsätts för diskriminering. För att genomföra en sådan analys är det värdefullt att använda data, som har uppgifter om såväl vägen genom skolsystemet som de första åren på arbetsmarknaden. Det datamaterial vi använder gör det möjligt att följa en stor grupp ungdomar från det att de slutar grundskolan och studera deras erfarenheter från skola och arbetsliv under sju år efter avslutad grundskola. Förutom fördelen med att ungdomarna kan följas under en längre period, innehåller de data vi använder riklig information om ungdomarnas skolväg, till exempel betyg, och deras ställning på arbetsmarknaden, till exempel yrke. I denna studie kombineras därför för första gången detaljerad information om ungdomarnas skolresultat med deras erfarenheter på arbetsmarknaden.

⁵ Se Appendix 1, tidigare studier.

3 Invandrare, utlänning, svensk

Användningen av begreppet invandrare har kritiserats för att klumpa samman en grupp människor med vitt skilda egenskaper och där själva sammanslagningen har bidragit till att individens egenskaper fått träda i bakgrunden för tänkta invandaregenskaper. Som vi kommer att utveckla i avsnittet om teorier om diskriminering nedan är denna kritik synnerligen relevant. Det är möjligt att en studie av en viss grups etablering på arbetsmarknaden kan spåda på existerande fördomar om att denna grupp har speciella egenskaper, som gäller för alla individer inom gruppen. Den som inte vill bidra till att sprida fördomar skulle därför avstå från att studera om invandrare har några särskilda svårigheter på arbetsmarknaden och vad dessa svårigheter i så fall kan bero på. Att avstå kan emellertid innebära att problem och orättvisor förblir fördolda samtidigt som redan existerande fördomar lever kvar oan gripna. En parallell är alla de studier av kvinnor på arbetsmarknaden, som visar att kvinnor har lägre lön än män. Ett sådant konstaterande kan både bidra till att förstärka eventuella fördomar och till att förstärka kraven på en könsneutral lönesättning. Trots de möjliga riskerna har vi valt att angripa problemet. Det är vår förhoppning att en seriös studie kan bidra till att lyfta fram eventuella problem och orättvisor, som har sin bakgrund i att ungdomar i det svenska utbildningssystemet eller på den svenska arbetsmarknaden behandlas olika beroende på i vilket land de själva eller deras föräldrar är födda. För att en sådan studie skall vara möjlig måste en indelning av gruppen ungdomar göras.

Hur en sådan indelning skall göras är långtifrån självklart. Begreppen invandrare, utlänning och svensk används mycket olika i dagligt tal. Den som är noga med ordens betydelse kanske menar att en invandrare är en person som bor i Sverige men är född i ett

annat land och att en utlänning är en person som inte är svensk medborgare. Andra kanske menar att invandrare och utlänning är den som har svart hår och mörkbruna ögon, oavsett medborgarskap och hur många tidigare generationer som bott i Sverige. Nedanstående citat från Nordstedts *Svenska ordbok* visar att begreppsförvirringen inte enbart är ett uttryck för slarvigt språkbruk.

<i>Invandra</i>	= komma till och bosätta sig i ett annat land än hemlandet.
<i>Hemland</i>	= land där man vuxit upp, även land där man bor.
<i>Utlänning</i>	= person som kommer från ett främmande land.
<i>Främmande</i>	= ny och fortfarande obekant
<i>Svensk</i>	= person från Sverige.

En invandrare kan med ovanstående definitioner vara en svensk som flyttat från hemlandet till hemlandet medan en utlänning kommer från ett nytt och fortfarande obekant land. Svårigheten att precisera vad som är en invandrare, för att inte tala om en "andra generationens invandrare", hänger samman med att begreppet invandrare täcker in fler dimensioner än en person som vandrat in i landet till skillnad från en person som är född här. Sådana andra dimensioner har att göra med begrepp som folk, nation, etnicitet och ras. Det finns en omfattande litteratur som diskuterar betydelsen av dessa begrepp och slutsatsen är entydig: de går inte att definiera.⁶ Vi gör dock ett försök att reda ut begreppen genom en diskussion av begreppen *ius soli* och *ius sanguini*.

Termerna *ius soli* och *ius sanguini* har sitt ursprung redan i den romerska rätten. I modernare tid används *ius soli* (jordens rätt) och *ius sanguini* (blodets rätt) för att definiera rättigheten till medborgarskap i en stat. Behovet av exakta kriterier för att definiera rätten till medborgarskap har sitt samband med framväxten av nationalstaterna i Europa mot slutet av 1800-talet, det vill säga rätten för en "nation" att bilda en självständig stat (där begreppet nation är lika diffust och svårdefinierat som de termer vi försöker diskutera här).

⁶ Hobsbawn (1990), Canovan (1996).

Den rätt till medborgarskap som vilar på *ius soli* har sitt ursprung i den franska revolutionen, där en bärande princip var demokratiska fri- och rättigheter för alla människor bosatta inom ett visst territorium. Medborgare med medborgerliga rättigheter var således den som var bosatt inom Frankrikes gränser. Begreppet *ius soli* har sin relevans i dag, eftersom det är ett tillräckligt villkor för att bli medborgare i till exempel USA och Kanada, där den som är född inom landets gränser automatiskt har rätt till medborgarskap. I Frankrike och Storbritannien har denna universella rätt modifierats något på senare tid.⁷

Den franska revolutionära uppfattningen av medborgaren och hans/hennes rättigheter ledde till en motreaktion hos tyska intellektuella (t.ex. Fichte), som på 1800-talet lanserade en romantisk kontranationalism. Denna strömning såg "nationen" som en utvidgning av familjen och klanen och därmed som en del av en högre ordning. I Tyskland, Schweiz och Österrike är i dag *ius sanguinis* den dominerande principen, det vill säga faderns (från 1970-talet även moderns) "blod" avgör rätten till medborgarskap. I förbundsrepubliken Tysklands grundlag fastslogs rätten till tyskt medborgarskap för alla av tysk etnisk bakgrund som flyttade till Tyskland. Den heta politiska debatten kring de aktuella reformerna av de tyska medborgarskapslagarna visar att *ius sanguinis* är djupt rotat i uppfattningen av "vem som är tysk." Den svenska traditionen följer i huvudsak *ius sanguinis*, men reglerna för naturalisering är avsevärt gynnsammare här än i de tysktalande länderna.

De två principerna har även sin relevans för ungdomars inträde på arbetsmarknaden. För Sveriges del kan den demokratiska traditionen bakom begreppet *ius solis* sägas utgöra grund för de officiella målen för integrationspolitiken, som kan sammanfattas i alla individers lika rättigheter och möjligheter, oavsett etnisk och kulturell bakgrund.⁸ Den verklighet som möter på arbetsmarknaden kan dock ha sina rötter i traditionerna från *ius sanguinis*, det vill säga den som har ett utseende eller ett namn som avviker från vad

⁷ Reinans & Hammar (1993).

⁸ Se www.integrationsverket.se

som anses vara typiskt svenskt betraktas som annorlunda och främmande. I vilken utsträckning annorlunda och främmande även anses innebära underlägsenhet är en känslig fråga. Argumentet att vissa "raser" är biologiskt underlägsna förekommer i dag enbart inom obskyra rasistiska organisationer. Däremot är det vanligt förekommande med argument som har sina rötter i den "kulturella avståndsteorin", som introducerades i Frankrike på 1930-talet. Teorin användes som ett alternativ till de rasbiologiska idéer som av många inte ansågs som rumsrena. Syftet var dock detsamma, nämligen att särskilja olika etniska gruppers möjligheter att assimileras i det franska samhället. De "kulturellt närstående" skulle helt och hållet förfranskas, vilket inte var möjligt för de "kulturellt avlägsna".⁹

För att undvika den begreppsförvirring och de värderingar som är förknippade med begreppen "invandrare", "utlänning" och "svensk" undviker vi i fortsättningen dessa begrepp. De indelningar vi använder är:

- **född utrikes** = person som är född i ett annat land än Sverige och
- **utländsk bakgrund** = någon av föräldrarna eller personen själv är född i ett annat land än Sverige.

I den mån det kan vara av intresse att studera betydelsen av "etnicitet", används på motsvarande sätt landet eller regionen där personen (eller dennes föräldrar) är född, till exempel född i Finland respektive med finländsk bakgrund.

⁹ House (1995).

4 Skillnader mellan grupper

Tankegångarna bakom *ius solis* och *ius sanguinis* har olika innebörd vad gäller ungdomars väg genom skolan och ut på arbetsmarknaden. *Ius solis* ligger bakom målen för den svenska integrationspolitiken. Om målen uppnås finns inga skillnader vare sig i skolresultat eller på arbetsmarknaden, som enbart sammanhänger med utländsk bakgrund. Om *ius sanguinis* genomsyrar det verkliga livet kan det däremot finnas sådana skillnader. Det finns många, delvis konkurrerande, teorier till varför sådana skillnader skulle kunna uppstå. Vi ger här endast en enkel och kortfattad presentation av de teorier vi utgår från och delar in dessa i två huvudsakliga områden.¹⁰

- Teorier som utgår från att utländsk bakgrund har ett samband med individens produktivitet.
- Teorier som utgår från att personer med utländsk bakgrund är utsatta för diskriminering.

4.1 Skillnader i produktivitet

Betydelsen av utländsk bakgrund diskuteras ofta inom ramen för lågutbildade och lågproduktivas svårigheter på arbetsmarknaden. Uppfattningen att de som är födda utomlands generellt sett skulle ha en lägre utbildningsnivå än de som är födda i Sverige har dock

¹⁰ För en bredare diskussion se Arai, Regnér & Schröder (1999).

inget empiriskt stöd i tillgängliga data.¹¹ I denna rapport är vi enbart intresserade av ungdomar och de data vi använder avgränsar studien till ungdomar som gått hela eller delar av grundskolan i Sverige. Det finns därför inga ursprungliga skillnader i utbildningsnivå mellan de ungdomar vi studerar. Alla har avslutat svensk grundskola.

Den nationalekonomiska forskningen har funnit ett samband mellan den tid utrikes födda personer har vistats i det nya landet och deras produktivitet på arbetsmarknaden. Teorin bakom detta samband är att det uppstår en förlust av humankapital vid bytet av nationell arbetsmarknad. Denna förlust har tillfällig karaktär. Skillnaderna i produktivitet utjämnas i takt med att den som är född utomlands lär sig det nya språket och villkoren på det nya landets arbetsmarknad.¹² En parallell till detta resonemang är att åldern vid invandringstidpunkten har betydelse för inläringen av det nya språket, där före eller efter sex års ålder verkar vara en kritisk skiljelinje. Ungdomarnas ålder när de kom till Sverige har därför sannolikt betydelse för deras framgångar i skolan och deras framtida produktivitet när de träder in på arbetsmarknaden.

4.2 Diskriminering

Med diskriminering avses ofta i vanligt språkbruk att arbetsgivare föredrar svenskar framför invandrare, även om de känner till att invandrarna är minst lika produktiva. Diskrimineringen beror då på preferenser för svenskar hos arbetsgivare, kunder eller medarbetare. Vi utgår från att denna form av diskriminering är mindre vanlig på svensk arbetsmarknad. Mera vanligt är sannolikt vad som ryms

¹¹ Scott (1999), Broomé *et al.* (1996), SCB (2000).

¹² Det finns en omfattande litteratur och debatt angående invandrars löneassimilering. För USA se t.ex. Borjas (1992, 1994), Chiswick (1978) och för Sverige Ekberg & Gustafsson (1995), Wadensjö (1992) och le Grand & Szulkin (1999).

i begreppet "statistisk diskriminering".¹³ Teorin bygger på att det är svårt och kostsamt för en arbetsgivare att fastställa olika arbets-sökande individers produktivitet. Det kan då vara rationellt att basonera anställningsbeslutet på tänkta eller verkliga genomsnittliga gruppegenskaper, som till exempel att kvinnor har hög frånvaro, ungdomar inte kan passa tider eller att invandrare inte förstår svenska. Egenskaper som är lätta att observera, som namn och utseende, ligger då till grund för anställningsbeslutet (eller kön och ålder om vi diskuterar diskriminering av kvinnor och ungdomar). Chansen att få ett jobb avgörs då inte av individens egna förutsättningar utan av, sanna eller falska, genomsnittliga egenskaper hos den grupp individens anses tillhöra. Resultatet blir diskriminering på så sätt att personer med utländsk bakgrund sorteras bort, även om de är lika eller mer produktiva än de som anställs. Det finns vissa indikationer på att personer med från svenskarna avvikande namn, hår eller hudfärg löper risk att utsättas för diskriminering.¹⁴

Bakom statistisk diskriminering ligger föreställningar – sanna eller falska – om samband mellan etnicitet och produktivitet. En i dagens diskussion vanligt förekommande teori bakom detta samband är den kulturella avståndsteorin. Som tidigare nämnts användes teorin på 1930-talet för att motivera varför vissa etniska grupper var möjliga att assimilera och andra inte. I dagens diskussion har teorin en liknande innebörd, nämligen att personer från kulturellt avlägsna länder har större svårigheter på svensk arbetsmarknad än de från kulturellt närstående länder. Definitionen av avstånd är inte självklar. Begreppet innefattar faktorer som sociala normer och språkets närhet eller avlägsenhet i förhållande till det

¹³ Teorin formulerades ursprungligen av Arrow (1972) och Phelps (1972). För översikter se Lundahl & Wadensjö (1984) eller mer kortfattat: Arai & Schröder (1996).

¹⁴ Se Arai, Regnér & Schröder (1999).

svenska språket. Slutsatsen är dock alltid att utomeuropeiska länder¹⁵ är de mest kulturellt avlägsna sett från Sveriges horisont.¹⁶ Teorin används ofta i kombination med strukturella förändringar på arbetsmarknadens efterfrågesida, där det framväxande kunskapsamhället och ändrade organisationsformer anses ställa allt högre krav på samarbetsförmåga och språkkunskaper.¹⁷ Slutsatsen är att kulturellt avlägsna personer har växande svårigheter på svensk arbetsmarknad. För ungdomarnas del innebär teorin att ungdomar från kulturellt avlägsna länder har svårare att lära sig svenska. En annan implikation skulle kunna vara att föräldrarna överför sociala normer, som innebär att ungdomar med föräldrar från kulturellt avlägsna länder är avvikande i levnadssätt, attityder och värderingar och därför har lägre produktivitet på den svenska arbetsmarknaden.

4.3 Slutsatser för uppläggningsen av denna studie

Det är inte lätt att empiriskt testa vikten av produktivitet och diskriminering på den svenska arbetsmarknaden. Ingen av faktorerna går att fullständigt mäta med de data som är tillgängliga. I de flesta empiriska studier anges kulturellt avstånd eller diskriminering kunna ligga bakom den oförklarade restpost som finns kvar mellan invandrare och icke-invandrare, efter att hänsyn tagits till effekten av sedvanliga humankapitalvariabler som ålder, utbildning och

¹⁵ Dock ej USA, Kanada, Australien och Nya Zeeland.

¹⁶ Scott (1999), Broomé *et al.* (1996), Ekberg & Andersson (1995). Andra analyser utgår i stället från BNP per capita, vilket innebär stora skillnader mellan länder som till exempel Japan och Indonesien, som båda sannolikt är "kulturellt avlägsna" från Sverige (Borjas 1994).

¹⁷ Se bl.a. Ekberg & Andersson (1995), Broomé *et al.* (1998).

vistelsetid i Sverige.¹⁸ Det fåtal studier som gör anspråk på att ha funnit stöd för den kulturella avståndsteorin är inte empiriskt övertygande.¹⁹

Det försök som görs i denna studie bygger på följande resonemang. Vi förutsätter att ungdomarna inte är utsatta för diskriminering i det svenska skolsystemet. Ålder vid invandring kan däremot ha betydelse för utlandsfödda ungdomars framgångar i skolan och därmed för deras framtida produktivitet. Det är också möjligt att bostadssegregeringen kan ha haft negativa effekter på skolornas kvalitet i invandrartäta bostadsområden, även om det finns exempel på motsatsen. Ju framgångsrikare integrationspolitiken är, desto mindre betydelse har dessa faktorer för skolresultaten. Sedan länge har ett av målen för utbildningspolitiken varit att motverka inflytandet från föräldrarnas sociala ställning på skolresultat och benägenheten att fortsätta till högre studier. Trots detta är det väl känt att den sociala bakgrunden har stor betydelse för ungdomars studieresultat och val av utbildningsvägar.²⁰ Skillnader i utbildning och i social ställning mellan föräldrar till barn med utländsk bakgrund och andra föräldrar kan därför påverka skolresultat.

På arbetsmarknaden kommer ungdomarnas möjligheter att få ett arbete att avgöras av arbetsgivares föreställningar om deras potentiella produktivitet.²¹ Ungdomarna är nya på arbetsmarknaden och saknar erfarenhet och referenser från tidigare anställningar, vilket innebär att utbildningsnivå och skolbetyg är betydelsefulla som indikation på deras kunskaper och ambitioner.²² Om inte

¹⁸ Ekberg & Andersson (1995).

¹⁹ Broomé *et al* (1996), Scott (1999).

²⁰ Se t.ex. Erikson & Jonsson (1993).

²¹ Vi förutsätter här att arbetena är ransonerade och lönerna bestämda i kollektivavtal.

²² Sambanden mellan utbildningsnivå och arbetslöshet/sysselsättning är starkare för ungdomar än för vuxna. Se till exempel Ackum-Agell & Harkman (1997).

diskriminering på arbetsmarknaden förekommer bör betyg och utbildningsnivå från det svenska skolsystemet ge likvärdiga signaler om individens produktivitet, oavsett om hans eller hennes bakgrund är utländsk eller inte. Produktivitet är inte identiskt med utbildning ens för ungdomar. Det finns många andra betydelsefulla egenskaper som vi inte kan observera i tillgängliga data som till exempel motivation och framåtanda. Vi förutsätter att sådana övriga egenskaper inte systematiskt samvarierar med ungdomarnas eller deras föräldrars födelseland. Eventuella skillnader på arbetsmarknaden beror därför sannolikt på diskriminering.

5 Data

Som underlag för denna rapport används data från Statistiska centralbyråns (SCB) uppföljningar av de elever som slutade grundskolan 1988. Så gott som samtliga ungdomar i urvalet är födda 1972. Uppföljningar i form av postenkäter och telefonintervjuer till ett slumpmässigt urval av dessa ungdomar genomfördes av SCB 1990, 1992 och 1995, det vill säga två, fyra och sju år efter att de slutat grundskolan. Utöver svaren i enkäter/intervjuer har datamaterialet uppgifter hämtade från register.

Anledningen till att vi valt detta datamaterial är att ungdomar med utländsk bakgrund är kraftigt överrepresenterade i undersökningen, vilket innebär att det finns tillräckligt många observationer för att göra uppdelningar efter till exempel vid vilken ålder ungdomarna kom till Sverige.²³ I den sammanslagning vi gjort av dessa tre elevuppföljningar har 1995 års elevuppföljning varit utgångspunkten, där ungefär 10 000 personer ingår i undersökningen. Drygt hälften av dessa ungdomar ingick även i 1990 års elevuppföljning. Det reducerade urval som används i denna rapport innehåller således drygt 5 000 individer.²⁴

De grupperingar som vi kommer att använda är huvudsakligen baserade på om de utlandsfödda ungdomarna invandrat innan de började grundskolan eller senare. En ytterligare indelningsgrund är

²³ Urvalet av ungdomar är stratifierat efter bl.a. vilken linje de påbörjade i gymnasieskolan, vilket innebär att vi använder vikter för att få urvalet representativt inom grupperna ungdomar med utländsk bakgrund och ungdomar med helt svensk bakgrund.

²⁴ En mer detaljerad presentation av datamaterialet finns i Vilhemsson (2000). Där redovisas även att det reducerade urvalet inte systematiskt skiljer sig från det totala urvalet i 1995 års elevuppföljning.

om de infödda ungdomarnas föräldrar är födda i Sverige eller utomlands. Tanken bakom indelningen är att ungdomarnas tillgång till det svenska språket och andra kunskaper om Sverige hänger samman med hur länge de bott i landet samt med vad föräldrarna kan överföra i form av sådana kunskaper.

Denna gruppering avspeglar även invandringens ändrade sammansättning från arbetskraftsinvandring från framför allt Finland och södra Europa på 1960-talet till invandring av flyktingar från Asien, Afrika och Latinamerika under senare årtionden. Bland ungdomar som är födda i Sverige och vars bägge föräldrar är födda utomlands, kommer till exempel mer än hälften av föräldrarna från ett nordiskt land. Nästan hälften av de ungdomar som invandrat senare än i årskurs 1 i grundskolan har föräldrar från Asien, Afrika och Latinamerika. Det är också värt att notera att drygt 40 procent av de ungdomar som är födda utomlands har en förälder som är född i Sverige.²⁵ Nedanstående tabell visar hur ungdomarna i vårt datamaterial är fördelade efter egen invandringstidpunkt och efter eget och föräldrarnas födelse-land (region).

²⁵ De flesta av dessa ungdomar har en far som är född i Sverige och ofta en mor från ett annat nordiskt land.

Tabell 5.1 Gruppering av ungdomarna i vårt datamaterial, procentuell fördelning²⁶

	Född utomlands, invandrat efter skolstart	Född utomlands, invandrat före skolstart	Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	Född i Sverige, en förälder född i Sverige	Född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige	Totalt
Två föräldrar födda i Sverige	0	0	0	0	2133 100%	2133 40,6%
En förälder född i Sverige	226 34,6%	371 47,0%	0	692 100%	0	1289 24,5%
Två föräldrar födda i övrigt nordiskt land	48 7,3%	167 21,1%	574 58,3%	0	0	789 15,0%
Två föräldrar födda i övrigt europeiskt land + Nordamerika och Oceanien	112 17,1%	54 6,8%	376 38,2%	0	0	542 10,3%
Två föräldrar födda i övriga världen	268 41,0%	198 25,1%	34 3,5%	0	0	500 9,5%
Totalt	654 100 %	790 100 %	984 100 %	692 100 %	2133 100 %	5253 100 %

²⁶ Ungdomar som är födda utomlands och vars bägge föräldrar är födda i Sverige (adoptivbarn, barn till diplomater m.m.) är uteslutna ur datamaterialet. Samma sak gäller det fåtal ungdomar vars föräldrar är födda i olika geografiska regioner enligt indelningen i tabellen. Infödda ungdomar med en förälder född i Sverige ingår dock som en egen kategori.

6 Vägen genom skolan

Utbildningens nivå och inriktning har stor betydelse för individens framgångar och misslyckanden på arbetsmarknaden. Ungdomar saknar ofta referenser från tidigare anställningar, vilket innebär att deras utbildning och betyg ofta är den enda indikationen på deras tänkbara produktivitet i arbetslivet. Utbildningen har således särskilt stor betydelse för ungdomar och andra personer med kort eller obefintlig arbetslivserfarenhet.

Syftet med detta avsnitt är att utröna om det finns några systematiska skillnader i utbildningsvägar och utbildningsframgångar som sammanhänger med utländsk bakgrund. Analysen begränsas till grundskolan och gymnasieskolan. Vår grundläggande hypotes är att den tid ungdomarna vistats i Sverige har betydelse för deras kunskaper i svenska språket och därigenom för förmågan att tillägna sig även andra ämnen än svenska. Det finns således en risk att ungdomar som invandrat till Sverige klarar sig sämre i skolan än ungdomar som är födda här. Om målen för integrationspolitiken skall uppnås, bör det svenska skolsystemet kunna ge likvärdiga möjligheter till alla som har hela sin skolgång i Sverige, oavsett var de själva eller deras föräldrar är födda. Eventuella nackdelar av att vara född i ett annat land bör därför endast gälla de ungdomar som invandrat efter skolstart, det vill säga efter att de fyllt 7 år.

Ett flertal studier har visat att föräldrarnas utbildning har ett positivt samband med deras barns skolresultat. Mekanismerna bakom detta samband är inte helt klarlagda och kan antas sammanhålla med en rad faktorer, till exempel tillgången till böcker i hemmet, föräldrarnas attityder till vikten av skolarbete och deras förmåga och inställning till att hjälpa sina barn med läsläsning. Utöver utbildning påverkar även föräldrarnas socio-ekonomiska

ställning rekryteringen till gymnasie- och universitetsstudier.²⁷ Föräldrarnas utbildning och socio-ekonomiska ställning är således viktiga kontrollvariabler i analysen av utländsk bakgrund och skolresultat.

I detta avsnitt ger vi först en beskrivning av skolresultat och bakgrundsfaktorer för ungdomar med olika typer av utländsk bakgrund. Därefter analyserar vi sannolikheten att ha höga betyg i årskurs 9 i grundskolan samt sannolikheten för att fortsätta och avsluta gymnasieskolan. Ungdomarna delas in i fem grupper:

- född utomlands, invandrat *efter* skolstart
- född utomlands, invandrat *före* skolstart
- född i Sverige, *ingen* förälder född i Sverige
- född i Sverige, *en av* föräldrarna född i Sverige
- född i Sverige, *bägge* föräldrarna födda i Sverige.

6.1 Beskrivning

I tabell 6.1 på nästa sida redovisas medelvärden för samtliga faktorer vi kommer att använda i analysen.²⁸ Där redovisas betygen i genomsnitt, i matematik och i svenska 1 och svenska 2. Svenska 1 avser de sedvanliga kurserna i svenska medan svenska 2 är anpassat till elever som inte har svenska som modersmål. Som framgår av tabellen innebär detta inte att samtliga ungdomar med annat modersmål än svenska läser svenska 2. Det är också vanligt att ungdomar med annat modersmål börjar läsa svenska 2 och sedan övergår till svenska 1 eller läser båda kurserna samtidigt. Samtliga betyg avser årskurs 9 i grundskolan, som år 1988 gavs enligt den femgradiga betygsskalan. Det är stora skillnader i grundskolebety-

²⁷ Se t.ex. Jonsson (1988), Eriksson & Jonsson (1993) och Gustafsson, Andersson & Hansen (2000).

²⁸ De data vi använder är ett representativt urval av ungdomar som slutade grundskolan 1988. Uppgifterna om deras föräldrar är därmed inte representativa för den vuxna befolkningen utan för föräldrar till barn som slutade grundskolan 1988.

gen mellan ungdomar med utländsk bakgrund och andra ungdomar. Framför allt avviker gruppen ”invandrat efter skolstart”. Trots de lägre betygen trivdes dessa ungdomar påfallande väl i högstadiet och har den högsta andelen som svarar att de trivdes ”mycket” eller ”ganska bra”. Vidare är det värt att notera att ungdomar som invandrat efter att de börjat grundskolan även har den högsta andelen som uppger att de uppmuntrades av föräldrarna att fortsätta till gymnasiet, vilket bör ha en viss inverkan på betygen.

Tabell 6.1 Medelvärden för de variabler som kommer att användas i analysen. Antalet observationer är 5253

	Invandrat efter skolstart	Invandrat före skolstart	Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	Född i Sverige, 1 förälder född i Sverige	Född i Sverige, bägge föräldrar födda i Sverige
Andel med höga betyg i svenska 1	13,1	24,5	33,6	32,9	39,2
Andel utan betyg i svenska 1	47,7	16,1	11,1	3,2	0,5
Andel med höga betyg i svenska 2	26,1	10,3	7,4	2,1	0,0
Andel utan betyg i svenska 2	37,8	77,3	82,6	96,2	100,0
Andel med höga betyg i matematik	16,9	18,4	21,3	29,2	26,6
Andel med höga genomsnittsbetyg	47,4	58,4	61,8	64,2	66,1
Andel antagna till gymnasiet	79,4	81,9	81,4	87,1	85,5
Andel avbrutit gymnasiet	23,9	19,1	9,4	9,7	9,9
<i>Högsta utb 1995:</i>					
Grundskola	31,4	27,1	20,8	16,9	17,1
Yrkesexamen	34,4	34,9	37,2	40,8	36,5
Teoretisk examen	33,2	36,2	39,8	39,6	42,7
Högskola	1,0	1,8	2,3	2,7	3,6
Andel kvinnor:	44,0	51,7	52,3	40,7	51,5
Andel i storstad	59,8	46,2	39,1	35,2	32,2
<i>Uppmuntrades hemifrån att fortsätta till gymnasiet:</i>					
Väldigt mycket	53,4	44,4	45,4	42,2	41,5
Ganska mycket	29,3	35,4	32,9	32,5	40,9
Ganska litet	9,3	13,1	13,7	14,8	11,5
Knappast alls	8,1	7,2	8,0	10,5	6,1

	Invandrat efter skolstart	Invandrat före skolstart	Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	Född i Sverige, 1 förälder född i Sverige	Född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige
<i>Trivdes i högstadiet:</i>					
Mycket bra	20,5	18,4	22,7	14,3	15,6
Ganska bra	64,9	59,9	58,2	62,0	63,8
Ganska dåligt	11,6	18,4	13,2	15,3	16,1
Mycket dåligt	3,0	3,4	5,9	8,4	4,6
<i>Faders utbildning:</i>					
< 7 år	14,2	12,3	20,7	5,3	6,7
7-9 år	16,4	29,2	37,1	39,1	38,7
9-12 år	15,1	15,3	15,7	15,3	18,5
> 12 år	30,8	22,7	14,2	25,4	27,1
Vet ej/ej svar	23,5	20,5	12,3	14,9	9,0
<i>Hushållets högsta SEI:</i>					
Oklassificerade	8,6	7,4	7,1	1,9	4,6
Okvalificerade arbetare	32,0	31,7	29,6	22,1	18,3
Kvalificerade arbetare	13,6	17,3	24,0	19,5	13,3
Lägre- och mellan tjänstemän	12,8	14,5	14,7	29,3	29,8
Högre tjänstemän och företagare	10,0	17,3	11,1	19,0	30,2
Ingen förvärsarbete	23,0	11,8	13,5	8,2	3,8

*Definitioner av höga betyg:

- Högt betyg i svenska 1 = 4:a eller 5:a.
- Högt betyg i svenska 2 = 4:a eller 5:a.
- Högt betyg i matematik = 4:a och 5:a allmän kurs, 3:a – 5:a särskild kurs.
- Genomsnittsbetyg = högre än 3,1.

Uppgifterna om uppmuntran att fortsätta till gymnasiet, trivdes i högstadiet och faderns utbildning är hämtade från intervjusvar. Övriga uppgifter är hämtade från register.

Ungefär 80 procent av samtliga ungdomar fortsatte till gymnasiet, men avhoppsfrekvensen är hög bland de ungdomar som är födda utomlands. Dessa ungdomar har därmed enbart grundskola som högsta utbildning år 1995 i mycket högre grad än andra ungdomar. Vidare är de ungdomar som är födda utomlands bosatta i en storstad i betydligt större utsträckning än de ungdomar som är födda i Sverige.

Vad gäller föräldrarnas utbildning är bilden mer splittrad, vilket kanske delvis beror på frågans formulering i intervjuformuläret.²⁹ Det förefaller dock som om de ungdomar som invandrat efter skolstart har mycket välutbildade föräldrar, medan det motsatta är fallet för ungdomar som själva är födda i Sverige och vars bägge föräldrar är födda utomlands. Skillnaderna i föräldrarnas socioekonomiska ställning är entydig. Framför allt är det vanligt att ungdomar som invandrat efter skolstart bor i hushåll där ingen förvärvsarbetar. Det finns också betydande skillnader i fördelningen mellan arbetar- och tjänstemannayrken, där andelen tjänstemän är högre för föräldrar till ungdomar som är födda i Sverige.

6.2 Betygen i grundskolan

Ungdomarna läser svenska enligt olika kursplaner, där svenska 2 är anpassat för ungdomar som inte har svenska som modersmål. Det har inte varit möjligt att utröna hur betygen från dessa två kursplaner skall kunna jämföras. Vi utesluter därför betygen i svenska 1 respektive svenska 2 från analysen av sambanden mellan utländsk bakgrund och betyg. En sådan analys skulle enbart visa att ungdomar som själva invandrat har låg sannolikhet att ha höga betyg i svenska 1 vilket motsvaras av stor sannolikhet att ha höga betyg i svenska 2. De betyg vi kommer att använda i detta avsnitt är för det första betygen i samtliga ämnen, det vill säga genomsnittsbetyget, eftersom detta påverkar deras möjligheter till fortsatta studier. Därutöver analyseras sannolikheten att ha högt betyg i matematik, eftersom det finns studier som visar att betyget i matematik är en god indikation på ungdomars produktivitet på arbetsmarknaden.³⁰ Det är också möjligt att betygen i matematik är

²⁹ Den höga andelen som svarat "vet ej" på frågan om föräldrarnas utbildning gör att procentsatserna blir svårtolkade. Vi antar att de i frågeformuläret fastställda årsintervallen kan ha gjort frågan svår att besvara. Det är inte självklart att alla ungdomar känner till om till exempel folkskola (och dess motsvarigheter i andra länder) innebar 7 års utbildning eller kortare.

³⁰ Se Kjellström (1999).

mindre beroende av föräldrarnas kunskaper i svenska språket och deras kännedom om svenska förhållanden, som till exempel svensk historia.

Från medelvärdena i tabell 6.1 ovan går det endast att dra slutsatsen att det möjligen kan finnas skillnader i skolresultat som beror på att ungdomarna har någon form av utländsk bakgrund. För att avgöra om dessa skillnader är statistiskt säkerställda och i vilken mån de beror på andra faktorer än den utländska bakgrunden, genomför vi i detta avsnitt en s.k. logitanalys. Resultaten redovisas i en särskild tabellbilaga. I denna bilaga finns även en förklaring till hur värdena i tabellerna skall tolkas.

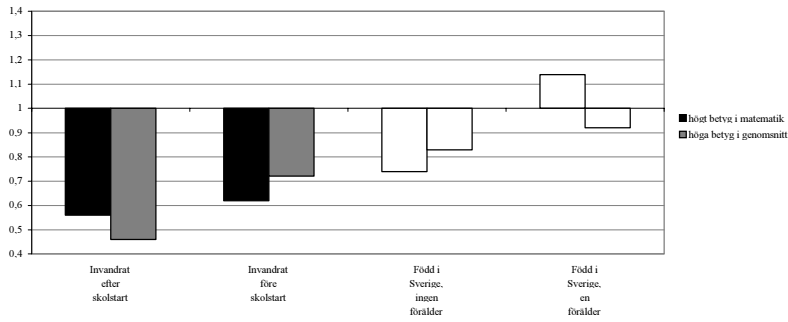
Analysen av hur utländsk bakgrund påverkar betygen i årskurs 9 i grundskolan genomförs i flera steg. I det första steget skattas bara det enkla sambandet mellan utländsk bakgrund och betyg. Därefter studerar vi i vilken utsträckning dessa enkla samband påverkas av andra faktorer än den utländska bakgrunden, nämligen kön, bostadsort, faderns utbildning och slutligen om någon i hushållet har ett förvärvsarbete eller inte samt vilken typ av yrke den förvärvsarbetande har.³¹ Som jämförelsegrupp används (här och i fortsättningen) ungdomar som är födda i Sverige, vars bägge föräldrar är födda i Sverige. För enkelhetens skull kommer vi att kalla denna jämförelsegrupp för ”helsvenska” ungdomar.

Resultaten redovisas i figur 6.1. Den översta figuren visar sannolikheten att ha höga betyg när vi enbart beaktar ungdomarnas utländska bakgrund. Den nedre figuren visar resultaten efter att vi även tagit hänsyn till alla övriga faktorer. Värden mindre än 1 betyder att sannolikheten att ha höga betyg är lägre för ungdomar med utländsk bakgrund jämfört med helsvenska ungdomar. Värden större än 1 visar det motsatta förhållandet. Redan en hastig blick på figuren avslöjar att sannolikheten att ha höga betyg är lägre för ungdomar som är födda utomlands i jämförelse med helsvenska ungdomar, alla staplarna pekar nedåt. För ungdomar som är födda i Sverige, finns inga statistiskt säkerställda skillnader

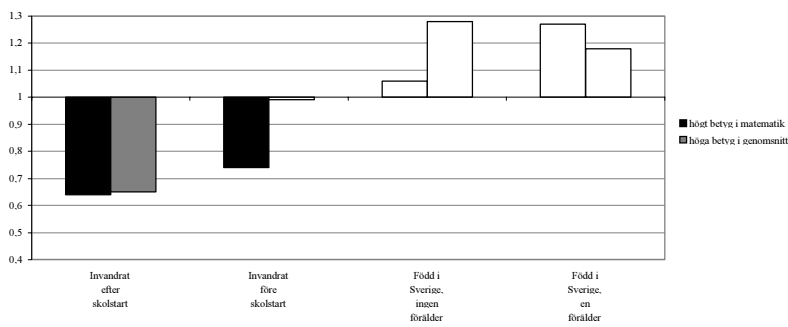
³¹ Vi använder genomgående faderns utbildning i analysen, moderns utbildning ger ungefär samma resultat.

mellan dem med föräldrar födda utomlands och dem med föräldrar födda i Sverige.

Figur 6.1 Sannolikheten att ha höga betyg i årskurs 9*
Utän kontroll av bakgrundsvariabler

Efter kontroll av bakgrundsfaktorer

*Vita staplar betyder att värdena inte är statistiskt säkerställda. Se tabell B:1 i tabellbilagan.

Det är möjligt att de stora skillnaderna i betyg kan bero på andra faktorer än var ungdomarna eller deras föräldrar är födda. Som

vi diskuterat ovan är det sannolikt att föräldrarnas utbildning och socio-ekonomiska ställning har stor betydelse för ungdomarnas framgångar i skolan. I nästa steg inför vi därför dessa variabler i analysen. Resultaten framgår av den nedre delen av figur 6.1.

En jämförelse av den övre och nedre figuren visar i vilken grad sambanden mellan utländsk bakgrund och betyg är beroende av övriga faktorer. Skillnaderna mellan ungdomar som är födda utomlands och helsvenska ungdomar är betydligt mindre i den undre figuren. För de ungdomar som invandrat före skolstart finns inte längre några skillnader jämfört med de helsvenska ungdomarna vad gäller betygen i genomsnitt. Ungdomar som invandrat efter skolstart har dock fortfarande en lägre sannolikhet att ha höga betyg i såväl matematik som i genomsnitt. Den bakgrundsfaktor som har störst betydelse för att minska betygsskillnaderna är att någon i hushållet har ett arbete och vilket yrke den personen har.

6.2.1 Betygen för ungdomar med utomeuropeisk bakgrund³²

Av presentationen av vårt datamaterial (se tabell 5.1) framgår att andelen med utomeuropeisk bakgrund är betydligt högre bland ungdomar som är födda utomlands än bland ungdomar som är födda i Sverige. De lägre betygen för ungdomar som är födda utomlands skulle kunna bero på att deras föräldrar tillhör en relativt nytillkommen grupp invandrare, nämligen flyktingar från utomeuropeiska länder. Längre fram i rapporten kommer vi att visa att ungdomar med utomeuropeisk bakgrund är arbetslösa i högre utsträckning än andra ungdomar. Det är därför av intresse att se om den utomeuropeiska bakgrunden har någon självständig betydelse för betygen, det vill säga förutom att ungdomarna själva är födda

³² USA, Kanada och Oceanien ingår inte i gruppen utomeuropeiska länder.

utomlands. Vi avgränsar här studien i detta avsnitt till att enbart gälla utlandsfödda ungdomar. Resultaten ger inget stöd för att ungdomar med utomeuropeisk bakgrund skulle ha lägre chanser att få bra betyg, snarare tvärtom (se tabell B:2 i tabellbilagan). Chansen att ha höga genomsnittsbetyg är en tredjedel högre för ungdomar som är födda i Afrika, Asien eller Latinamerika än för andra utrikes födda ungdomar. I likhet med i föregående avsnitt har det stor betydelse för betygen att någon i hushållet har ett arbete, i synnerhet ett kvalificerat arbete.

En skillnad mot förra avsnittet, där vi studerade hela ungdomsgruppen, är effekten på betygen av att bo i storstad. För hela ungdomsgruppen ökade sannolikheten att ha höga betyg för dem som bor i storstad. När analysen avgränsas till enbart utrikesfödda ungdomar är inte värdet för att "bo i storstad" statistiskt säkerställt. Detta kan möjligen vara en indikation på skillnader i skolkvalitet i storstäder med starkt segregerade förorter. Det förefaller också som om faderns utbildning har mindre betydelse för utrikesfödda ungdomar än för ungdomsgruppen i sin helhet, medan föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden förefaller att vara viktigare för de utrikesfödda ungdomarna.

Sammanfattningsvis lämnar ungdomar som är födda utomlands grundskolan med sämre betyg än de ungdomar som är födda i Sverige. För dem som invandrat före sju års ålder beror detta huvudsakligen på föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden. Inom gruppen utrikes födda finns det ingen skillnad mellan dem med utomeuropeisk bakgrund och dem med europeisk bakgrund utom i ett avseende, den utomeuropeiska gruppen har högre betyg i genomsnitt. För de ungdomar som är födda i Sverige finns inga skillnader i betygen från grundskolan mellan dem vars föräldrar är födda utomlands och dem vars föräldrar är födda i Sverige.

6.3 Att börja och fullfölja gymnasiet

Betygen från grundskolan är av naturliga skäl avgörande för sannolikheten att fortsätta till gymnasiet. Jämfört med helsvenska ungdomar, har ungdomar som invandrat till Sverige lägre sannolikhet att bli antagna till gymnasiet. För ungdomar som invandrat efter skolstart är sannolikheten 35 procent lägre och för som dem invandrat före skolstart 23 procent lägre. Dessa skillnader är helt beroende av grundskolebetygen. När kontroller för betygen införs i analysen, finns inga skillnader som sammanhänger med egen eller föräldrars invandring till Sverige, det vill säga om ungdomar med utländsk bakgrund inte hade haft lägre grundskolebetyg än andra ungdomar, skulle de också ha antagits till gymnasiet i samma utsträckning som andra ungdomar. (Se bilagetabell B:3).

Att bli antagen till gymnasiet är dock inte samma sak som att några år senare ha en gymnasieexamen. Ungefär en fjärdedel av de ungdomar som är födda utomlands och en tiondel av de som är födda i Sverige avbryter sina gymnasiestudier. Skälen till att inte börja eller till att avbryta gymnasiet skiljer sig mellan grupperna. De som är födda i Sverige anger i högre utsträckning att de hellre ville arbeta.

Som vi tidigare visat har de som invandrat till Sverige lägre betyg i grundskolan och hoppar dessutom av gymnasiet i högre utsträckning än andra ungdomar. Det är därför inte förvånande att deras utbildningsnivå år 1995, sju år efter avslutad grundskola, är lägre än för ungdomar som är födda i Sverige. Även de ungdomar som är födda i Sverige och har två utrikes födda föräldrar har en något lägre utbildningsnivå än andra infödda ungdomar.

Tabell 6.2 Högsta utbildningsnivå sju år efter avslutad grundskola

	Invandrat efter skolstart	Invandrat före skolstart	Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	Född i Sverige, en förälder född i Sverige	Född i Sverige, bägge föräldrar födda i Sverige
Grundskola	31,4	27,1	20,8	16,9	17,1
Yrkesexamen	34,4	34,9	37,2	40,8	36,5
Teoretisk examen	33,2	36,2	39,8	39,6	42,7
Högskola	1,0	1,8	2,3	2,7	3,6

För att förklara dessa skillnader i utbildningsnivå går vi tillväga på samma sätt som tidigare. I det första steget undersöker vi vilken betydelse grundskolebetygen har för skillnaderna i utbildningsnivå sju år senare. I nästa steg studerar vi om fädernas utbildning kan förklara skillnaderna och i det sista steget tar vi även hänsyn till om någon i hushållet förvärvsarbetar och i så fall i vilken typ av yrke (se tabell B:4 i tabellbilagan).³³ Jämförelsegruppen är här, som alltid, ungdomar födda i Sverige, vars bägge föräldrar är födda i Sverige.

Grundskolebetygen har en helt avgörande betydelse för utbildningsnivån sju år senare, i synnerhet för de teoretiska gymnasieutbildningarna och för högskoleutbildning. Om ungdomarna har höga genomsnittsbetyg i grundskolan är chansen att ha en yrkesutbildning dubbelt så hög och chansen att ha en teoretisk gymnasieutbildning respektive en högskoleutbildning är 25 respektive 35 gånger högre. Trots att vi tagit hänsyn till skillnader i genomsnittsbetyg i grundskolan, har ungdomar som är födda utomlands en lägre sannolikhet att ha en utbildning över grundskolenivån över huvud taget. Detta gäller särskilt högskoleutbildningar, där chansen är hela 83 procent lägre för dem som invandrat efter skolstart och 67 procent lägre för dem som invandrat före skolstart. För ungdomar som är födda i Sverige minskar chansen att ha en

³³ Moderns utbildning har i stort sett samma effekter som faderns utbildning. I de här redovisade resultaten används enbart faderns utbildning.

högskoleutbildning med ungefär hälften, om bägge deras föräldrar är födda i ett annat land.

I nästa steg tar vi också hänsyn till att ungdomarnas utbildningsnivå sannolikt även påverkas av deras föräldrars utbildning. Faderns utbildning har ett stort inflytande på ungdomarnas chanser att ha en teoretisk gymnasieexamen eller en högskoleutbildning, men spelar ingen roll för sannolikheten att ha en yrkesutbildning. Trots att vi i detta steg tagit hänsyn till faderns utbildning, kvarstår att ungdomar som är födda utomlands har lägre sannolikhet att ha en utbildning över grundskolenivå. Däremot finns inte längre några statistiskt säkerställda skillnader mellan olika grupper av ungdomar som är födda i Sverige. Skillnaderna i utbildningsnivå mellan infödda ungdomar med föräldrar födda utomlands respektive i Sverige, beror således på fädernas utbildning. För de ungdomar som är födda utomlands betyder dock fädernas utbildningsnivå endast att skillnaderna gentemot de helt svenska ungdomarna minskar något.

Vi har slutligen i det tredje steget även lagt in hushållets högsta socio-ekonomiska ställning i analysen. Av stort intresse är att skillnaderna mellan de ungdomar som är födda utomlands och de helsvenska ungdomarna, nästan helt kan förklaras av föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden. Om någon i hushållet har ett arbete, har ungdomar som är födda utomlands samma chanser att ha en gymnasieutbildning som andra ungdomar. Dock kvarstår att ungdomar som invandrat efter skolstart har en lägre sannolikhet att ha en högskoleutbildning.

6.4 Sammanfattning

De förväntningar om sambanden mellan utländsk bakgrund och ungdomars betyg, som vi redovisade i inledningen till detta avsnitt, har bekräftats vad gäller ungdomar som är födda i Sverige. Det finns inga skillnader i betygen från grundskolan mellan dem vars föräldrar är födda utomlands och dem vars föräldrar är födda i Sverige.

Även farhågorna när det gäller de ungdomar som invandrat till Sverige när de är äldre än sju år har visat sig stämma. Dessa ungdomar har lägre betyg i matematik och i genomsnitt än andra ungdomar. Det är anmärkningsvärt att skillnaderna är så stora. De flesta av dessa ungdomar invandrade innan de började högstadiet och en stor del av dem har en förälder som är född i Sverige. Trots detta minskar sannolikheten för höga betyg i matematik och i genomsnitt med ungefär hälften för dessa ungdomar. Jämförelsegruppen är här, som alltid, ungdomar som är födda i Sverige och vars bägge föräldrar är födda i Sverige. Skillnaderna i matematik och genomsnittsbetyg kan till endast mycket liten del förklaras av föräldrarnas utbildning och ställning på arbetsmarknaden.

När det gäller utrikes födda ungdomar som gått hela grundskolan i Sverige har våra förväntningar däremot enbart delvis bekräftats. De som invandrat före sju års ålder har lägre betyg i både matematik och i genomsnitt. Särskilt bekymmersamt är att sannolikheten att ha högt betyg i matematik är 25 procent lägre för dessa ungdomar än för helsvenska ungdomar, trots att vi tagit hänsyn till skillnader i föräldrarnas utbildning och ställning på arbetsmarknaden. Skillnaderna i genomsnittsbetyg mellan dessa ungdomar och de helsvenska ungdomarna dock helt förklaras av föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden.

Ungdomar som själva invandrat till Sverige lämnar således grundskolan med sämre förutsättningar än de ungdomar som är födda i Sverige. I synnerhet när det gäller ungdomar som gått hela grundskolan i Sverige, måste detta betraktas som en integrationspolitisk utmaning. För att målen för integrationspolitiken skall uppnås bör skolan utveckla pedagogiska metoder och stödfunktioner, som innebär att ungdomar som tillbringat nio år i grundskolan har samma möjligheter till höga betyg, oavsett om de är födda i ett annat land eller inte.

Betygen från grundskolan är i nästa steg helt avgörande för om ungdomarna fortsätter till gymnasiet eller inte. Givet grundskolebetygen finns inga skillnader, som beror på att ungdomarna eller deras föräldrar är födda utomlands. Trots detta är avhoppet från gymnasiet betydligt vanligare bland ungdomar som är födda utomlands än bland dem som är födda i Sverige. Även gymnasiet har

således brister som förstärker de nackdelar som utlandsfödda ungdomar drabbades av redan i grundskolan. Slutresultatet från studierna i grund- och gymnasieskolan är sammantaget att ungdomar som är födda utomlands har betydligt lägre utbildningsnivå än andra ungdomar.

Det finns ingen uttömmande förklaring till dessa skillnader i betyg och i avhoppsfrekvenser i våra data. Ungdomar som är födda utomlands uppmuntrades hemifrån till att läsa på gymnasiet i minst lika hög grad som andra ungdomar. De som är födda utomlands trivdes dessutom påfallande väl i högstadiet.

En intressant omständighet är att skillnaderna mellan utrikesfödda och helsvenska ungdomar i mycket stor utsträckning är beroende av om någon i hushållet har ett arbete eller inte. Det är tänkbart att de utrikes födda ungdomarnas studiegång i särskilt hög grad påverkas av föräldrarnas framgångar och motgångar på arbetsmarknaden. Diskrepansen mellan utbildning och framgångar på arbetsmarknaden är stor för de invandrade ungdomarnas föräldrar. En möjlig förklaring till skillnaderna i studieresultat skulle därför kunna vara en motivationseffekt. Varför satsa på utbildning om framtiden ändå innebär arbetslöshet? En annan tänkbar förklaring skulle kunna vara att arbetslösa familjer i stor utsträckning bor i segregerade bostadsområden, och att skolorna i dessa områden inte har tillräckliga resurser för att de utlandsfödda eleverna skall uppnå samma kunskapsnivå som andra elever.

7 Inträdet på arbetsmarknaden³⁴

De flesta av ungdomarna i vår studie träder in på arbetsmarknaden under 1990-talets första fem år, det vill säga under en period då arbetslösheten i Sverige uppgick till nivåer som inte förekommit sedan 1930-talskrisen. Situationen har förbättrats under 1990-talets senare år, men arbetslösheten är år 1999 fortfarande högre än under lågkonjunkturerna på 1970- och 1980-talen (se figur 2.1 i kapitel 2). Om data vore tillgängliga skulle kanske en studie av inträdet på arbetsmarknaden under 1995–1999 visa en något ljusare bild än den som förmedlas nedan. Eftersom den publicerade statistiken från SCB och AMS endast redovisar arbetslöshet och sysselsättning baserat på medborgarskap, skulle det krävas specialbearbetningar av grunddata för att utröna om situationen för personer med utländsk bakgrund har förbättrats i förhållande till den övriga befolkningen.³⁵

Närmare två tredjedelar av ungdomarna i vår studie har varit arbetslösa någon gång sedan de slutade skolan. En tiondel har sammanlagt varit arbetslösa under så lång tid som över ett år. Bland de ungdomar som själva invandrat till Sverige har omkring en femtedel varit arbetslösa i över ett år. Andelen långtidsarbetslösa är nästan lika hög bland de som är födda i Sverige och vars föräldrar är födda utomlands.

³⁴ Avsnitt 7 är en utvidgning av vad som framkommit i det av Rådet för arbetslivsforskning finansierade forskningsprojektet "Invandrarungdomars etablering på arbetsmarknaden", se Vilhemsson (2000). Inget av resultaten i denna rapport är tidigare publicerat.

³⁵ Se Arai, Regnér & Schröder (1999) för en utförlig diskussion av problemen med de officiella statistikällorna.

Tabell 7.1 Sammanlagd tid i arbetslöshet 1988–1999

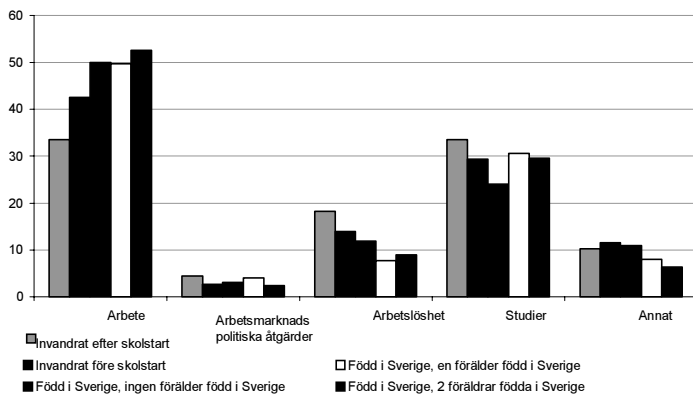
	Invandrat efter skolstart	Invandrat före skolstart	Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	Född i Sverige, en förälder född i Sverige	Född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige
Aldrig varit arbetslös	40,2	34,9	36,5	31,9	39,0
Arbetslös mindre än 13 månader	41,7	44,5	46,4	57,5	51,2
Arbetslös 13 månader och längre	18,1	20,6	17,1	10,6	9,8
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vår beskrivning och analys av inträdet på arbetsmarknaden kommer att utgå från ungdomarnas huvudsakliga aktivitet i februari 1995. Uppgifterna bygger på svaren på intervjufrågan "Vad gjorde du huvudsakligen veckan den 13–19 februari 1995?" med svarsalternativen:

- Arbetade
- Arbetade, men var tillfälligt frånvarande
- Arbetade inom arbetsmarknadspolitiska åtgärder
- Arbetslös (sökte men fick inte arbete)
- Studerade
- Annat, t.ex. föräldraledighet, arbete i eget hushåll, värnplikt.

Situationen på arbetsmarknaden sju år efter att ungdomarna slutat grundskolan och 4–5 år efter att de flesta slutat gymnasiet framgår av figur 7.1. Drygt hälften har ett arbete, en tredjedel studerar och nästan en tiondel är arbetslösa. De ungdomar som är födda utomlands arbetar i mindre utsträckning och är arbetslösa eller studerande i högre grad än andra ungdomar. Bland infödda ungdomar har de med två utlandsfödda föräldrar högre arbetslöshet och lägre andel studerande än andra ungdomar.

Figur 7.1 Huvudsaklig aktivitet 1995

För att ge en bakgrund till diskussionen av skillnaderna i ungdomarnas arbetsmarknadsstatus presenteras nedan vilken typ av arbete och vilken typ av studier ungdomarna bedriver.

Ungefär hälften av ungdomarna angav att arbete var deras huvudsakliga aktivitet vid intervjutillfället i februari 1995. I tabell 7.2 ges en grov bild av vissa egenskaper hos detta jobb. Genomsnittsvärdena i tabellen ger en antydning om att utrikes födda ungdomar arbetar i små företag inom hotell- och restaurangbranschen i större utsträckning än andra ungdomar. Bland infödda ungdomar är de med någon utlandsfödd förälder överrepresenterade inom industri- och byggnadsbranschen. Det förefaller också som om de som invandrat efter skolstart oftare anser sig överkvalificerade för sina arbetsuppgifter.

Tabell 7.2 Genomsnittsvärden för branschtillhörighet m.m.

	Invandrat efter skolstart	Invandrat före skolstart	Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	Född i Sverige, en förälder född i Sverige	Född i Sverige, bägge föräldrama födda i Sverige
<i>Näringsgren:</i>					
Industri och byggnads	17,9	23,0	32,8	31,9	22,5
Varuhandel	14,3	12,8	10,5	12,6	20,5
Hotell och restaurang	17,9	12,8	6,6	7,6	6,2
Hälsa o sjukvård, sociala tjänster	14,3	17,9	15,8	12,6	16,7
Andra tjänster	10,7	12,8	7,9	12,6	7,8
Offentlig förvaltning, utbildning	3,6	7,7	14,4	9,1	7,7
Övrigt	14,3	7,7	9,1	12,1	15,4
Ej svar	7,1	5,1	2,6	1,5	3,3
<i>Antal anställda i företaget</i>					
<10	28,6	28,6	20,5	19,1	24,3
10–99	35,7	35,7	48,0	40,7	41,5
100 och fler	28,5	28,5	30,2	38,7	31,3
Ej svar	7,1	7,1	1,4	1,5	2,9
<i>Bruttomånadslön</i>	10 356	10 917	11 260	11 422	11 498
<i>Överensstämmelse arbete yrkesutbildning?</i>					
Ja, helt eller delvis	39,3	46,3	47,9	54,0	53,8
Nej	28,6	26,8	37,0	27,8	25,9
Har ingen yrkesutbildning	25,0	22,0	12,3	16,2	18,1
Ej svar	7,1	4,9	2,7	2,0	2,2
<i>Anser sig överkvalificerad för arbetsuppgifterna?</i>	33,3	22,0	32,4	15,6	19,7

* samtliga uppgifter från enkät/intervjusvar.

De studerande ungdomarna läser huvudsakligen på universitet och högskola, men skillnaderna är stora framför allt mellan de ungdomar som är födda utomlands och dem som är födda i Sverige, vilket avspeglar den höga andelen med avbrutna gymnasiestudier bland de utlandsfödda ungdomarna.

Tabell 7.3 Typ av utbildning

	Invandrat efter skolstart	Invandrat före skolstart	Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	Född i Sverige, 1 förälder född i Sverige	Född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige
Universitet/högskola	57,8	57,1	69,4	67,4	73,8
Komvux	25,3	16,8	12,6	18,2	12,7
Arbetsmarknadsutbildning	3,7	6,6	4,6	0,9	2,8
Annan utbildning	13,2	19,5	13,4	13,5	10,7

7.1 Skillnader i arbetsmarknadsstatus

De skillnader i arbetsmarknadsstatus som framgår av figur 7.1 kan ha många olika förklaringar. Vi vet redan att de utlandsfödda ungdomarna i vår studie lämnar skolsystemet vid lägre utbildningsnivåer än andra ungdomar. I detta avsnitt kommer vi att undersöka vilken betydelse utländsk bakgrund har på arbetsmarknaden, när vi tagit hänsyn till skillnader i utbildningsnivå, kunskaper i svenska och föräldrabakgrund. Som mått på kunskaper i svenska utnyttjar vi enbart betygen i svenska 1, det vill säga den kursplan som inte är speciellt anpassad till ungdomar med annat modersmål än svenska. Höga betyg i svenska betyder att personen i fråga har betyget 4 eller 5 i svenska 1. Anledningen till detta val är att vi vara helt säkra att betyget verkligen avspeglar goda kunskaper i svenska och att detta klart framgår för potentiella arbetsgivare.

Vi använder samma metod som tidigare, det vill säga en multinomial logitanalys. I analysen jämförs den relativa risken (chansen) för olika typer av arbetsmarknadsstatus. Eftersom vi slagit samman arbetslöshet och arbetsmarknadspolitisk åtgärd till en gemensam kategori, jämför vi fyra olika arbetsmarknadsstatus, nämligen arbete, arbetslöshet (inklusive arbetsmarknadspolitiska åtgärder), studier och annat.

Vi diskuterar först risken att vara arbetslös och därefter risken (chansen) att studera. Alternativet "annat" kan betyda vad som helst från fängelse till föräldraledighet och är därför omöjligt att kommentera i detalj. Jämförelsealternativet är alltid arbete. Ung-

domar med utländsk bakgrund jämförs, som alltid, med helsvenska ungdomar.

7.1.1 Arbete eller arbetslöshet

Risken att vara arbetslös, i stället för att arbeta, är avsevärt mycket högre för ungdomar som är födda utomlands än för helsvenska ungdomar. För dem som invandrat efter skolstart är arbetslöshetsrisken mer än tre gånger högre och för dem som kom till Sverige innan de började grundskolan är arbetslöshetsrisken nästan dubbelt så hög. Även de ungdomar som är födda i Sverige har en större arbetslöshetsrisk, om bägge föräldrarna är födda utomlands. (Se tabell B 5 i tabellbilagan.)

Dessa högre arbetslöshetsrisker för ungdomar med utländsk bakgrund kan endast i liten grad förklaras av skillnader i ungdomarnas utbildningsnivå och i deras betyg i svenska språket. Med tanke på den stora vikt som läggs vid kunskaper i svenska språket på svensk arbetsmarknad är det anmärkningsvärt att höga betyg i svenska inte alls påverkar risken att vara arbetslös i stället för att arbeta. Ungdomarnas utbildningsnivå har däremot viss betydelse.³⁶

Inte heller faderns utbildning och hushållets högsta socioekonomiska position kan helt förklara skillnaderna mellan utrikes födda och infödda ungdomar. Skillnaderna är visserligen något mindre, men den högre arbetslöshetsrisken kvarstår. För infödda ungdomar finns dock inte längre någon statistiskt säkerställd "överrisk" att vara arbetslös för dem vars föräldrar är födda utomlands.

Ungdomar som är födda utomlands har således högre arbetslöshetsrisker, som varken kan förklaras av deras kunskaper i svenska språket, deras egen utbildningsnivå, deras faders utbildning eller deras föräldrars ställning på arbetsmarknaden. Vad dessa oförkla-

³⁶ "Höga betyg i svenska" och utbildningsnivå är korrelerade. Vi har därför även gjort en skattning där "höga betyg i svenska" ingår som enda utbildningsvariabel. Resultaten är ungefär desamma som i *tabell B5*.

rade skillnader beror på är en öppen fråga, som diskuteras i kapitel 8.

7.1.2 Arbete eller studier

Den mörka bilden lysas i viss mån upp av möjligheten att vara studerande. Ungdomar som är födda utomlands har ökade chanser att studera, jämfört med att arbeta (se tabell B:5 i tabellbilagan). Detta avspeglar i viss mån att de kompletterar sina ofullständiga gymnasiestudier. Givet utbildningsnivå och kunskaper i svenska, blir de utlandsfödda ungdomarnas chanser att vara studerande ännu högre. Ungdomar som är födda utomlands är helt enkelt mer studiebenägna än andra ungdomar. Det går endast att spekulera om vilken effekt de pågående studierna kommer att ha på ungdomarnas framtida arbetsmarknadskarriärer. En positiv tolkning är att skillnaderna i arbetslöshet och arbete mellan utlandsfödda ungdomar och de som är födda i Sverige (med Sverigefödda föräldrar) försvinner efter ytterligare några år. Med tanke på att deras nuvarande utbildningsnivå endast i liten grad påverkar deras nuvarande arbetslöshetsrisker är en mer dystertolkning att skillnaderna endast delvis kommer att försvinna.

7.1.3 Har utomeuropeisk bakgrund någon betydelse?

Även när det gäller situationen på arbetsmarknaden är vi intresserade av att undersöka om utomeuropeisk bakgrund har någon betydelse, utöver vad som förklaras av ungdomarnas ålder när de kom till Sverige. Tillvägagångssättet är detsamma som tidigare. Vi begränsar urvalet till de ungdomar som själva är födda utomlands och lägger till "bägge föräldrarna födda utanför Europa" som förklarande variabel. (Se tabell B:6 i tabellbilagan.)

I likhet med för hela gruppen ungdomar innebär utbildning över grundskolenivå lägre arbetslöshetsrisker. En skillnad är att "hög betyg i svenska" innebär en lägre risk att vara arbetslös för

de ungdomar som är födda utomlands, medan betygen i svenska inte hade någon betydelse för hela gruppen ungdomar. Den stora betydelsen av att bägge föräldrarna är födda utanför Europa är anmärkningsvärd. Risken att vara arbetslös är dubbelt så hög för dessa ungdomar jämfört med andra utrikes födda ungdomar. Denna fördubblade arbetslöshetsrisk för de utomeuropeiska ungdomarna kan varken förklaras av ungdomarnas betyg i svenska 1, deras utbildningsnivå, av deras fäders utbildning eller av föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden. Av intresse är att föräldrarnas ställning på arbetsmarknaden har olika betydelse för de utomeuropeiska ungdomarnas betyg och för deras risker att vara arbetslösa. Om någon i hushållet har ett arbete, har de utomeuropeiska ungdomarna en större chans att ha höga betyg jämfört med andra ungdomar som är födda utomlands. När det gäller arbetsmarknaden spelar det däremot ingen roll om någon i hushållet har ett arbete eller inte, inte heller arbetets socio-ekonomiska position har någon betydelse.

8 Skillnader i produktivitet eller diskriminering?

Gemensamt för alla ungdomar i vår studie är att de slutade den svenska grundskolan år 1988. En del av dessa ungdomar har någon form av utländsk bakgrund, det vill säga de själva eller deras föräldrar är födda utomlands. När de lämnar grundskolan finns det inga skillnader i betygsnivå mellan infödda ungdomar vars föräldrar är födda utomlands och dem vars föräldrar är födda i Sverige. De ungdomar som själva är födda utomlands lämnar däremot grundskolan med lägre betyg i matematik och i genomsnitt. Detta gäller även de ungdomar som kom till Sverige före 7 års ålder, det vill säga innan de började grundskolan. Vi har inte kunnat finna någon uttömmande förklaring till dessa skillnader i våra data. Om någon person i hushållet är förvärvsarbetande eller inte förefaller att ha stor betydelse. En stor del av de ungdomar som är födda utomlands kommer från länder i Asien, Afrika och Latinamerika. Dessa ungdomar har högre genomsnittsbetyg i grundskolan än andra utlandsfödda ungdomar.

Betygen från årskurs 9 i grundskolan avgör sedan antagningen till gymnasieskolan. Givet grundskolebetygen har utländsk bakgrund ingen som helst betydelse för sannolikheten att fortsätta till gymnasiet. Däremot är avhoppet från gymnasieskolan betydligt vanligare bland de ungdomar som är födda utomlands än bland dem som är födda i Sverige. Den kombinerade effekten av de lägre betygen i grundskolan och den högre avhoppsfrekvensen från gymnasieskolan leder till att ungdomar som är födda utomlands saknar utbildning över grundskolenivå i högre grad än andra ungdomar. Detta gäller även de ungdomar som kom till Sverige före sju års ålder, det vill säga innan de började grundskolan. Här er-

bjuder de data vi använder en förklaring till dessa skillnader. Efter att vi tagit hänsyn till om någon i hushållet förvärvsarbetar eller inte, försvinner alla statistiskt säkerställda skillnader mellan utlandsfödda och infödda ungdomar. Ju högre den förvärvsarbetande hushållsmedlemmens yrke rankas på den socio-ekonomiska skalan, desto större är chansen att ungdomarna har en utbildning över grundskolenivå. Vi tolkar detta resultat som en motivationseffekt, det vill säga det är möjligt att ungdomarnas motivation att satsa på studier påverkas negativt av att ingen i hushållet är framgångsrik på arbetsmarknaden.

De skillnader i skolresultat som vi funnit måste betraktas som en integrationspolitisk och utbildningspolitisk väckarklocka. Skillnaderna i grundskolebetyg och i avhopp från gymnasieskolan är anmärkningsvärt stora mellan ungdomar som är födda utomlands och andra ungdomar. Särskilt bekymmersamt är att detta även gäller de ungdomar som kom till Sverige innan de fyllt sju år och således har hela sin skolgång i det svenska skolsystemet. Effekten är att utlandsfödda ungdomar träder in på arbetsmarknaden med sämre förutsättningar än andra ungdomar. Utbildning och betyg uppfattas av arbetsgivare som ett tecken på individens produktivitet, vilket i synnerhet gäller ungdomar som saknar referenser från tidigare anställningar. Att utbildning har stor betydelse för risken att vara arbetslös (jämfört med att arbeta) bekräftas också av resultaten i vår studie.

Sju år efter att de slutat grundskolan är ungefär två tredjedelar av dessa ungdomar ute på arbetsmarknaden. Givet samma grundskolebetyg i svenska och samma utbildningsnivå är risken att vara arbetslös (jämfört med att arbeta) avsevärt högre för ungdomar som är födda utomlands, i synnerhet om de invandrat efter sju års ålder. Även de ungdomar som är födda i Sverige har en förhöjd arbetslöshetsrisk om bägge föräldrarna är födda utomlands. Skillnaderna i arbetslöshet kan endast till mycket liten förklaras av ungdomarnas betyg och utbildningsnivå. I likhet med vad som gäller i utbildningssystemet förefaller det att ha betydelse om någon i hushållet förvärvsarbetar och vilket yrke denna person i så fall har. Det bör dock noteras att för utlandsfödda ungdomar med utomeuropeisk bakgrund har föräldrarnas ställning på arbetsmark-

naden enbart betydelse för ungdomarnas betyg men inte för deras arbetslöshetsrisker.

Eftersom vi tagit hänsyn till såväl betyg i svenska språket som till utbildningsnivån i våra analyser av arbetsmarknaden är det mindre sannolikt att dessa arbetslöshetskillnader enbart beror på att ungdomar med utländsk bakgrund har lägre produktivitet än andra ungdomar. Drygt hälften av de utlandsfödda ungdomarna kom till Sverige redan innan de började grundskolan och de övriga någon gång i årskurs 1–9. Övriga ungdomar med utländsk bakgrund är födda i Sverige.

En mer trolig förklaring är att dessa ungdomar utsätts för diskriminering på arbetsmarknaden. Med diskriminering avser vi främst att arbetsgivare gör bedömningen att ungdomar med utländsk bakgrund är mindre produktiva än andra ungdomar, trots att de har samma betyg i svenska och samma utbildningsnivå. Om ungdomarna diskrimineras på arbetsmarknaden är det vidare troligt att de med utomeuropeisk bakgrund är mest utsatta, vilket vi sats i denna studie.

Vi kan inte fastslå att de oförklarade skillnaderna i arbetslöshetsrisk mellan utlandsfödda ungdomar och andra ungdomar helt och hållet beror på diskriminering. Verkligheten innehåller betydligt fler beståndsdelar än de vi kunnat ta med i våra modeller. Vår slutsats är enbart att förklaringen sannolikt är diskriminering. Nedanstående ekonometriska illustration får därför inte ses som exakta mått på diskrimineringen på svensk arbetsmarknad. I tabellen nedan redovisas ungdomarnas verkliga och simulerade arbetsmarknadsstatus år 1995. Resultaten från simuleringsmodellen är lätta att tolka. Den verkliga fördelningen visar ungdomarnas verkliga arbetsmarknadssituation år 1995, det vill säga den fördelning som visas i figur 7.1 ovan. Den simulerade fördelningen visar hur arbetsmarknadssituationen skulle ha sett ut om utbildning, betyg i svenska och andra faktorer gav samma utdelning på arbetsmarknaden för alla ungdomar.³⁷ Förutom utbildningsnivå och betyg i svenska ingår i modellen samtliga övriga faktorer som vi tagit med i tidigare analyser, det vill säga kön, boende i storstad,

³⁷ Se Vilhemsson (2000) för en beskrivning av simuleringsmodellen.

faderns utbildning och hushållets högsta socio-ekonomiska position. Jämförelsegrupp är som alltid ungdomar födda i Sverige vars bägge föräldrar är födda i Sverige. Den simulerade fördelningen betyder således att effekten av utbildningsnivå m.m. är densamma för ungdomar med någon form av utländsk bakgrund som för ungdomar med helt svensk bakgrund.

Tabell 8.1 Verklig och simulerad fördelning på arbetsmarknadsstatus 1995

	Född utomlands, invandrat efter skolstart		Född utomlands, invandrat före skolstart		Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige		Född i Sverige, en förälder född i Sverige		Född i Sverige, bägge föräldrar födda i Sverige
	Fördelning		Fördelning		Fördelning		Fördelning		Fördelning
	Faktisk	Simulerad	Faktisk	Simulerad	Faktisk	Simulerad	Faktisk	Simulerad	Faktisk
Arbete	33,5	53,5	42,8	53,8	50,0	56,5	49,7	53,5	52,6
Arbetslöshet och åtgärd	22,7	14,9	16,0	13,1	15,0	12,2	11,7	13,5	11,4
Studier	33,6	23,7	29,7	26,1	24,0	24,6	30,6	25,5	29,7
Annat	10,3	7,8	11,5	6,9	10,9	6,7	7,9	7,4	6,3

De vita kolumnerna i tabellen visar den verkliga fördelningen och de skuggade kolumnerna den simulerade. Skillnaderna är påfallande. Om utbildning mm gav samma utdelning på arbetsmarknaden skulle andelen arbetande vara drygt hälften i stället för en tredjedel av de ungdomar som invandrat efter skolstart. Den högre andelen arbetande i den simulerade fördelningen motsvaras av att andelen arbetslösa är åtta procentenheter lägre och andelen studerande tio procentenheter lägre. Skillnaderna mellan faktisk och simulerad fördelning pekar i samma riktning för dem som kom till Sverige innan de började grundskolan, men förändringarna är inte lika stora. Även för dem som är födda i Sverige och vars föräldrar är födda utomlands skulle det ske vissa förskjutningar från arbetslöshet till arbete. Andelen studerande förblir dock densamma i den simulerade som i den verkliga fördelningen.

9 Slutord

Våra resultat tyder sammantaget på att förklaringen till att ungdomar med utländsk bakgrund har en besvärligare situation på arbetsmarknaden både kan vara skillnader i produktivitet (definierat som utbildning) och av att de diskrimineras på arbetsmarknaden. Särskilt bekymmersamt är att våra resultat också antyder förekomsten av onda cirklar som berör både skolan och arbetsmarknaden. Föräldrarna till ungdomar med utländsk bakgrund saknar arbete eller har okvalificerade arbeten i högre utsträckning än föräldrar till andra barn. Ungdomarnas betyg i grundskolan och framför allt deras motivation att satsa på gymnasiestudier påverkas i hög grad av om någon i hushållet har ett arbete och vilket arbete detta i så fall är.

Vid inträdet på arbetsmarknaden har ungdomarnas utbildning stor betydelse för deras risker att bli arbetslösa. Utöver av den egna utbildningen påverkas ungdomarnas arbetslöshetsrisker även av föräldrarnas arbetsmarknadssituation. Det sammanlagda resultat är att ungdomar med utländsk bakgrund är arbetslösa i högre utsträckning än andra ungdomar, i synnerhet om de själva är födda utomlands. Om cirkeln fortsätter riskerar dessa ungdomars barn att i framtiden få sämre betyg i grundskolan osv osv. De tendenser till en svartvit arbetsmarknad som vi ser redan i dag kommer då att förstärkas. Det är därför angeläget att den onda cirkeln bryts genom utbildningspolitiska och arbetsmarknadspolitiska reformer. Målet för reformerna bör vara att ungdomar med utländsk bakgrund ges samma chanser till goda skolbetyg som andra ungdomar, även om deras föräldrar inte är etablerade på den svenska arbetsmarknaden och även om de bor i segregerade bostadsområden. Slutligen är det en viktig förutsättning för ungdomars integrering på arbetsmarknaden att de bedöms efter sina personliga meriter

och kunskaper och inte efter tänkta genomsnittliga egenskaper hos den grupp de anses tillhöra.

Tabellbilaga

I tabellerna i denna bilaga visas så kallade oddskvoter. Värdet större än 1 betyder att sannolikheten är högre och värdet mindre än 1 att sannolikheten är lägre för den grupp som avses i jämförelse med en referensgrupp. Gruppen "född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige" är genomgående den referensgrupp, med vilken alla andra grupper jämförs. I tabell B:1 nedan betyder således värdet 0,52 för gruppen "invandrat efter skolstart" att sannolikheten att ha ett högt betyg i matematik är nästan 50 procent *lägre* för denna grupp jämfört med referensgruppen "född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige". Värdet 5,28 för "faders utbildning längre än 12 år" betyder att den som har en mycket högt utbildad pappa har 5 gånger *högre* sannolikhet att ha ett högt betyg i matematik jämfört med referensgruppen "faders utbildning kortare än 7 år".

Tabell B:1 Sannolikheten att ha höga betyg i grundskolan

Oddsquoter, fetstil = statistiskt säkerställd på minst 5-procentsnivån

Beroende variabel högt betyg i	Matematik	Matematik	Matematik	Genomsnitt	Genomsnitt	Genomsnitt
<i>Utländsk bakgrund, ref = född i Sverige, bägge föräldrama födda i Sverige:</i>						
Invandrat efter skolstart	0,56	0,52	0,64	0,46	0,43	0,63
Invandrat före skolstart	0,62	0,66	0,74	0,72	0,75	0,99
Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	0,74	0,93	1,06	0,83	0,97	1,26
Född i Sverige, 1 förälder född i Sverige	1,14	1,21	1,27	0,92	1,03	1,15
<i>Kvinna</i>		1,06	1,09		2,17	2,49
<i>Storstad</i>		1,31	1,29		1,41	1,38
<i>Faders utbildning:ref = < 7 år:</i>						
7-9 år		1,81	1,69		1,30	1,09
10-12 år		2,41	2,10		2,01	1,49
> 12 år		5,28	4,25		4,16	2,67
Vet ej faders utbildn		1,13	1,04		0,85	0,70
<i>Hushållets högsta SEI-kod, ref=ingen förvävsarbetande:</i>						
Okval. arbetare			1,04			1,07
Kval. arbetare			1,12			1,38
Lägre och mellan tjm			1,61			2,91
Högre tjm, egna föret.			1,67			2,95

Tabell B:2 Sannolikheten att ha höga betyg i grundskolan, enbart ungdomar som är födda utomlands

Oddsquoter, fetstil = statistiskt säkerställd på minst 5-procentsnivån

Beroende variabel högt betyg i	Matematik	Matematik	Genomsnitt	Genomsnitt
<i>Kvinna</i>	0,87	0,90	1,51	1,63
<i>Storstad</i>	1,24	1,23	1,05	1,02
<i>Född utanför Europa, ref=född i Europa (ej Sverige), USA, Kanada eller Oceanien</i>	0,99	1,16	1,19	1,35
<i>Faders utbildning, ref = < 7 år:</i>				
7-9 år	0,89	0,87	0,83	0,75
10-12 år	1,44	1,27	1,52	1,29
> 12 år	2,72	2,07	1,89	1,44
Vet ej faders utbildn	0,67	0,69	0,49	0,49
<i>Hushållets högsta SEI-kod, ref=ingen förvärvsarbetande</i>				
Okval. arbetare		1,10		1,08
Kval. arbetare		1,32		1,66
Lägre och mellan tjm		2,29		3,09
Högre tjm, egna föret.		3,38		2,56

Tabell B:3 Sannolikheten att bli antagen till gymnasiet

Oddsquoter, fetstil = statistiskt säkerställd på minst 5-procentsnivån

<i>Utländsk bakgrund, ref = född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige:</i>				
Invandrat efter skolstart	0,65	0,89	1,07	
Invandrat före skolstart	0,77	0,92	1,03	
Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	0,74	0,82	0,90	
Född i Sverige, 1 förälder född i Sverige	1,14	1,21	1,26	
Höga genomsnittsbetyg		4,87	4,52	
<i>Kvinna</i>		0,69	0,73	
<i>Storstad</i>		0,93	0,92	
<i>Faders utbildning, ref = < 7 år:</i>				
7-9 år		1,08	1,01	
10-12 år		1,21	1,11	
> 12 år		1,51	1,33	
Vet ej faders utbildn		0,82	0,79	
<i>Hushållets högsta SEI-kod, ref = ej förvärvsarbetande:</i>				
okval. arbetare			1,54	
kval. arbetare			1,64	
lägre och mellan tjm			1,91	
högre tjm, egna föret.			2,30	

Förståelsen av de värden (relativa riskkvoter) som visas i följande tabeller är något mer komplicerad än de tidigare resultaten av sannolikheten att ha höga betyg. Tabellen kan ge ett avskräckande intryck, men tolkningen är trots detta ganska enkel. Vad vi visar i till exempel tabell B:4 är sannolikheten att år 1995 ha tre olika typer av utbildningar jämfört med referensalternativet enbart grundskola.¹ Ungdomar med någon form av utländsk bakgrund jämförs som tidigare med referensalternativet, som är "född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige". Referensalternativet för utbildningsvariablerna är enbart grundskola.

De tre första kolumnerna i tabell B:4 visar hur sannolikheten att ha en högskoleutbildning, en teoretisk respektive en yrkesinriktad gymnasieutbildning påverkas av utländsk bakgrund, grundskolebetyg, kön och bostadsort. Värdet 0,61 i den första kolumnen innebär att sannolikheten att ha en yrkesutbildning, jämfört med enbart grundskola, är 39 procent *lägre* för de ungdomar som invandrat efter skolstart, jämfört med helsvenska ungdomar. Värdet 0,57 i den andra kolumnen innebär på motsvarande sätt att sannolikheten att ha en gymnasieutbildning i stället för enbart grundskoleexamen är 43 procent *lägre* för dem som invandrat efter skolstart jämfört med helsvensk ungdom. I den tredje kolumnen innebär värdet 0,24 att sannolikheten att denna grupp ungdomar har en universitetsutbildning istället för enbart en grundskoleexamen är hela 76 procent *lägre* än för helsvenska ungdomar.

¹ Skattningarna är gjorda med en multinomial logitmodell, se Greene (1993).

Tabell B:4 Den relativa chansen att ha en utbildning över grundskolenivån år 1995.

Fet stil = statistiskt säkerställt på 5-procentsnivån

Kursiv = statistiskt säkerställt på 10-procentsnivån

Beroende variabel = högsta utbildning, ref = enbart grundskola	Gymn yrk	Gymn teo	Hög- skola	Gymn yrk	Gymn teo	Hög- skola	Gymn yrk	Gymn teo	Hög- skola
<i>Utländsk bakgrund, ref = född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige:</i>									
Född utomlands, invandrat efter skolstart	0,61	0,57	0,24	0,65	0,61	0,28	0,84	0,98	0,49
Född utomlands, invandrat före skolstart	0,64	0,56	0,34	0,67	0,66	0,39	0,78	0,90	0,56
Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	0,87	0,80	0,53	0,88	1,09	0,79	0,96	1,53	1,31
Född i Sverige, 1 förälder född i Sverige	1,13	0,92	0,82	1,15	0,98	0,88	1,17	1,13	1,07
<i>Höga betyg i genomsnitt i grundskolan</i>	2,21	25,91	35,0	2,24	22,79	31,86	2,01	19,38	27,11
<i>Kvinna</i>	0,79	0,76	1,66	0,79	0,82	1,76	0,87	0,97	2,12
<i>Storstad</i>	0,79	1,41	1,14	0,82	1,24	1,05	0,80	1,19	1,00
<i>Faders utbildning ref = < 7 år:</i>									
7-9 år				1,26	1,96	9,04	1,09	1,72	8,34
10-12 år				1,18	2,61	15,40	0,93	1,95	11,86
> 12 år				0,91	5,92	16,87	0,75	3,83	10,17
Vet ej faders utbildn				0,96	1,17	6,30	0,87	0,96	5,33
<i>Hushållets högsta SEI- kod, ref = blanka +oklassificerade:</i>									
Okval, arbetare							1,22	1,24	0,99
Kval, arbetare							2,34	1,86	0,58
Lägre och mellan tjm							2,67	3,85	3,08
Högre tjm, egna föret,							2,35	3,98	4,11

Tabell B:5 Den relativa risken (chansen) för olika arbetsmarknadsstatus 1995**Fet stil = statistiskt säkerställt på 5-procentsnivån***Kursiv = statistiskt säkerställt på 10-procentsnivån*

Beroende variabel = huvudsaklig aktivitet, ref = arbete	Arbets- löshet + apol	Studier	Annat	Arbets- löshet + apol	Studier	Annat	Arbets- löshet + apol	Studier	Annat
<i>Utländsk bakgrund, ref = född i Sverige, bägge föräldrarna födda i Sverige:</i>									
Född utomlands, invandrat efter skolstart	3,3	1,6	2,7	2,9	2,7	2,4	2,3	2,8	2,0
Född utomlands, invandrat före skolstart	1,8	1,2	2,3	1,7	1,5	2,1	1,5	1,7	1,9
Född i Sverige, ingen förälder född i Sverige	1,4	0,8	1,8	1,4	0,9	1,8	1,3	1,2	1,7
Född i Sverige, 1 förälder född i Sverige	1,1	1,1	1,4	1,1	1,3	1,4	1,0	1,4	1,4
<i>Kvinna</i>	0,9	1,4	1,7	0,9	1,1	1,7	0,9	1,2	1,7
<i>Storstad</i>	0,8	1,5	0,9	0,9	1,2	0,9	0,8	1,0	0,9
<i>Högt betyg i svenska</i>				1,0	3,2	1,2	0,9	2,7	0,2
<i>Egen utbildning, ref = grundskola:</i>									
Gymnasium, yrkes				0,7	0,6	0,3	0,7	0,6	0,3
Gymnasium, teori				0,5	2,4	0,4	0,5	1,8	0,4
Högskoleexamen				0,2	0,4	0,4	0,2	0,3	0,3
<i>Faders utbildning ref = < 7 år:</i>									
7-9 år							0,9	1,1	0,9
10-12 år							1,0	1,6	1,0
> 12 år							1,5	3,4	1,6
Vet ej faders utbildn							1,4	1,7	1,2
<i>Hushållets högsta SEI- kod, ref = blanka + oklassificerade:</i>									
Okval, arbetare							0,6	0,8	0,6
Kval, arbetare							0,5	0,9	0,7
Lägre och mellan tjm							0,5	1,2	0,4
Högre tjm, egna föret,							0,5	1,5	0,6

Tabell B:6 Den relativa risken (chansen) för olika arbetsmarknadsstatus 1995. Endast grupperna invandrat före och efter skolstart

Fet stil = statistiskt säkerställt på 5-procentsnivån

Kursiv = statistiskt säkerställt på 10-procentsnivån

Beroende variabel = huvudsaklig aktivitet, ref = arbete	1 Arbets- löshet apol	2 Studier	3 Annat	4 Arbets- löshet apol	5 Studier	6 Annat
<i>Kvinna</i>	0,8	0,8	3,5	0,8	0,9	3,5
<i>Storstad</i>	0,9	0,9	<i>0,7</i>	0,8	0,8	0,7
<i>Högt betyg i svenska</i>	<i>0,6</i>	3,7	<i>0,7</i>	<i>0,7</i>	2,1	0,8
<i>Föräldra födda utanför Europa</i>	2,1	1,6	1,5	2,1	1,7	1,6
<i>Egen utbildning, ref = grundskola:</i>						
Gymnasium, yrkes				0,8	0,7	0,7
Gymnasium, teori				0,7	2,0	0,8
Högskoleexamen				<i>0,1</i>	0,7	0,8
<i>Faders utbildning ref = < 7 år:</i>						
7-9 år				0,9	1,1	0,9
10-12 år				1,1	1,3	1,0
> 12 år				1,5	3,2	1,3
Vet ej faders utbildn				1,2	1,1	1,6
<i>Hushållets högsta SEI- kod, ref = blanka + oklassificerade:</i>						
Okval, arbetare				0,9	0,6	0,9
Kval, arbetare				0,8	0,8	0,8
Lägre och mellan tjm				0,8	0,9	1,2
Högre tjm, egna föret,				0,9	1,3	0,6

Appendix 1 Tidigare studier

Ekberg (1994) studerar invandrarungdomars löner i förhållande till övriga ungdomar under perioden 1970–1990 och finner att invandrarungdomarnas relativlöner försämrades från och med 1980-talet. I en senare artikel gör Ekberg (1997) en deskriptiv analys av sysselsättning och arbetslöshet för "första och andra generationens invandrarungdomar". Resultaten visar att den "första generationens invandrarungdomar" har betydligt högre arbetslöshet och lägre sysselsättning jämför med ungdomar med helt svensk bakgrund. Skillnaderna mellan "den andra generationen" och ungdomar med helt svensk bakgrund är obetydliga, men det finns vissa indikationer på att ungdomar med utomeuropeisk bakgrund har större svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden än andra ungdomar.

Även Leiniö (1994) har funnit att ungdomar med utländsk bakgrund har högre arbetslöshet än andra ungdomar och att detta i synnerhet gäller de ungdomar som kom till Sverige efter att de fyllt 7 år.

Den färskaste forskningsrapporten (Vilhemsson 2000) använder samma data som i den här föreliggande studien. Analysen utgår i huvudsak från ungdomarnas etniska bakgrund och visar att deras arbetsmarknadssituation sammanhänger med deras etniska bakgrund. Samtliga grupper med utländsk bakgrund har högre arbetslöshet än ungdomar med helt svensk bakgrund och skillnaderna är störst för ungdomar med utomeuropeisk bakgrund.

Vad gäller skolan undersöker Similä (1994) skillnader i utbildningsnivåer år 1989 mellan unga personer med och utan utländsk bakgrund. Ungdomar med utländsk bakgrund är definierade som antingen själva födda i Sverige eller som invandrade tillsammans med föräldrarna före ett års ålder. De ungdomsgrupper som stude-

rades var födda 1953–70 och i den del av studien som avser avlagda högskoleexamina var ungdomarna födda 1953–64. Deras studiegång avser således i huvudsak 1970- och 1980-talen. Resultaten sammanfaller endast delvis med denna studie. I likhet med i denna studie var föräldrarnas utbildning och sociala ställning av mycket stor betydelse. En slående skillnad är att de som invandrat i ung ålder hade ungefär samma utbildningsnivå som andra unga personer.

I en betydligt färskare studie ger Gustafsson, Andersson och Hansen (2000) information om betygen i grundskolan och övergången till studieförberedande gymnasieprogram för elever som invandrat till Sverige. Resultaten visar att elever som är födda utomlands har lägre genomsnittsbetyg i grundskolan och lägre sannolikhet att övergå till studieförberedande gymnasieprogram än infödda ungdomar.

Referenser

- Ackum Agell, S. & Harkman, A. (1997) "De lågutbildades arbetsmarknadsutsikter" i *Tretton inlägg om arbetslöshet*. LO, Arbetarrörelsens ekonomiska råd, AER-rapport 2.
- Arai, M. & Schröder, L. (1996), "Etableringshinder för invandrad arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden", bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs betänkande *Vägar in i Sverige*, SOU 1996:55.
- Arai, M., H. Regnér och L. Schröder (1999), "Är arbetsmarknaden öppen för alla?", bilaga 6 till 1999 års långtidsutredning.
- Arrow, K. (1972), "Models of Job Discrimination" och "Some Mathematical Models of Race in the Labor Market", i Pascal, A.H. (red.) *Racial Discrimination in Economic Life*. Lexington Books, Massachusetts.
- Borjas, G. J. (1992) "Ethnic Capital and Intergenerational Mobility", i *Quarterly Journal of Economics*, Vol.CVII, Feb. 1992, Issue 1, No. 428.
- Borjas, G. J. (1994), "The Economics of Immigration" i *Journal of Economic Literature*, vol. XXXII, (December 1994), pp. 1667-1717.
- Broomé P., Bäcklund A-C., Lundh, C. & Ohlsson, R. (1996), *Varför sitter brassen på bänken? eller varför har invandrarna så svårt att få jobb?* SNS förlag, Stockholm.
- Broomé, P. Bäcklund, A-C. Lundh, C. och Ohlsson. R. (1998). *Smärkt. Företagets etniska vägval*. Stockholm: SNS Förlag.
- Canovan, M. (1996), *Nationhood and Political Theory*. Edward Elgar Publishing Ltd, Cheltenham, UK and Brookfield US.
- Chiswick, B. R. (1978), "The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-Born Men", *Journal of Political Economy*, Oct. 1978, 86(5), sid. 897-221.

- Ekberg, J. & Andersson, L. (1995), *Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter*, rapport till expertgruppen i offentlig ekonomi, finansdepartementet (ESO), Ds 1995:68
- Ekberg, J. (1994), "Arbetsmarknadskarriärer bland invandrarungdomar" i *3 Artiklar om arbetsmarknad och arbetsmarknadspolitik*. Arbetsmarknadsdepartementet, EFA-rapport nr 32
- Ekberg, J. (1997). "Hur är arbetsmarknaden för den andra generationens invandrare?". *Arbetsmarknad, arbetsliv*, vol 3, s 5-16.
- Ekberg, J. och Gustafsson, B. (1995). *Invandrare på arbetsmarknaden*. SNS förlag, Stockholm.
- Erikson, R. & Jonsson J.O. (1993), *Ursprung och utbildning. Social snedrekrytering till högre studier*. SOU 1993:85.
- Erikson, R. & Jonsson J.O. (red.)(1993), *Sorteringen i skolan*. Carlssons förlag, Stockholm.
- Greene, W H, (1993), *Econometric Analysis*, Prentice-Hall Inc, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Gustafsson, J-E., Andersson, A. & Hansen, M. (2000), "Prestationer och prestationsskillnader i 1990-talets skola" i *Välfärd och skola*, Forskarvolym Kommittén Välfärdsbokslut, SOU 2000:39, Stockholm:Fritzes.
- Hargreaves, A. G. & Leaman, J. (red.)(1995), *Racism, Ethnicity and Politics in Contemporary Europe*. Edward Elgar Publishing Ltd., Aldershot, England.
- Hobsbawm, E.J. (1990), *Nations and nationalism since 1780*. Programme, myth, reality. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sidney.
- House, J. (1995), "Contexts for "Integration" and Exclusion in Modern and Contemporary France" i Hargreaves & Leaman (red.)
- Jonsson, J. O. (1988), *Utbildning, social reproduktion och social skiktning*. Institutet för sociala forsknings avhandlingsserie, nr. 6.
- Kjellström, C. (1999), *Essays on Investment in Human Capital*. Institutet för sociala forsknings avhandlingsserie, nr. 36.

- le Grand, C. & Szulkin, R. (1999), "Invandrarnas löner i Sverige. Betydelsen av vistelsetid, invandrarland och svensk skolgång", i *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, årgång 5, nr 2, sid. 89-110.
- Leiniö, T-L, (1994), "Invandrarungdomars etablering", i *Ungdomars välfärd och Värderingar*, SOU 1994:73, Allmänna förlaget, Stockholm.
- Lundahl, M. & Wadensjö, E. (1984), *Unequal Treatment. A Study in the Neo-Classical Theory of Discrimination*. New York University Press, New York.
- Phelps, E. (1972), "The Statistical Theory of Racism and Sexism", *American Economic Review*, vol. 62.
- Reinans, S. A. & Hammar, T. (1993), *New Citizens by Birth and Naturalisation*, CEIFO, Stockholm University, Stockholm
- Scott, K. (1999) *The Immigrant Experience: Changing Employment and Income Patterns in Sweden, 1970-1993*. Lund Studies in Economic History 9.
- Statistiska centralbyrån (2000), *Utbildningsnivå för utrikes födda*. UF 49 SM 0001.
- Wadensjö, E. (1992), "Earnings of Immigrants with Higher Education in Sweden", stencil, Institutet för social forskning.
- Vilhelmsson, R. (2000), "Ethnic Differences in the Swedish Youth Labour Market", Institutet för social forskning, licentiatserien 15/2000.

School, Work and Immigrant Background – A Summary

Young people with foreign backgrounds are a large group comprising about a fourth of the young population if "foreign" is defined as being those born abroad and those who have at least one parent born abroad. The media publishes alarming articles on a regular basis telling about the difficulties these people find in securing a job on the Swedish labour market. The experiences of young people during their first years of work are very significant for their future working life and also for their integration into society. In spite of this we know very little about the situation of young people with a foreign background on the labour market, and even less about what could explain possible differences compared to other youths.

The aim of this report is to take an overall look at young peoples way through the Swedish school system and their first years on the labour market, and to investigate whether there are differences in this context between young people with a foreign background and other young people. Our ambition is also to throw some light on how these differences might have come about.

One starting point of our study is the overall goal of integration policy which states that everyone shall have the same rights and opportunities regardless of ethnic or cultural background. This goal is based on an opinion established as far back as the French Revolution, which guaranteed all people living in the same country the same civil rights, including citizenship. This principle is called *ius soli* (the right of land) as opposed to *ius sanguini* (the right of blood) which means that civil rights are inherited from generation to generation and thus not based on habitation. It is

possible that the reality a foreign person actually encounters reflects values with roots in *ius sanguini*, and that rights and opportunities are linked to the individual's degree of "Swedishness" and that colour of hair and skin and a person's name are of greater importance than where he or she lives, citizenship and the goals of integration policy.

Theoretical framework

Economists have several theories which explain why foreign persons have specific difficulties on the labour market. To simplify, we use two categories of theories in this study, those which are based on differences in productivity and those which are related to discrimination. Differences in productivity are normally measured as differences in educational levels or years of schooling. As far as the whole of the Swedish population is concerned there are no significant differences in educational levels between the native and immigrant populations. On the other hand immigrants have lower returns from education than those born in Sweden, especially during the first years on the labour market. These differences in income and occupation are, within the field of economic research, placed in relation to the loss of human capital which occurs at the change of a national labour market. Differences in productivity decrease as a person born outside the country learns the new language and the conditions of the new country's labour market.

In this study we follow a representative sample of young people from the time they leave nine-year compulsory school and seven years onward. When our study starts there are therefore no differences within the group as regards educational level, they have all left compulsory school the same year. On the other hand it is likely that those who have recently arrived in Sweden have greater difficulties in learning the Swedish language and also know less about Swedish conditions such as Swedish history and Swedish institutions. Their time in Sweden and their age when

they arrived probably lends importance to their success at school and thus also to their future productivity on the labour market.

The other theoretical starting point is discrimination. Discrimination usually means that employers, fellow workers or customers prefer to deal with "Swedes" rather than "immigrants". We assume that this kind of discrimination is less common on the Swedish labour market. More common could be what economic theory entitles "statistical discrimination", that is to say an employer's decision to hire somebody is based on what he perceives as being the average characteristics of the group to which the applicant belongs. Such perceptions can be right or wrong and lead in both cases to a decision based on signals belonging to a group rather than on the knowledge and skills of the individual.

Our assumption is that young people are not subjected to discrimination at school. Their age at the time of immigration, on the other hand, could be significant for their success at school and for their future productivity. The more successful integration policy becomes, the less importance this should have on school results. The possibilities for young people of getting a job will be determined by employers perception of their potential productivity. Young people are new to the labour market, they lack experience and references from previous places of work which means that levels of education and school results are important as indicators of their knowledge and ambition.

If discrimination does not occur on the labour market documents from Swedish schools ought to give out similar signals in relation to productivity regardless of whether a person has a foreign background. Any differences in unemployment which cannot be explained by differences in education indicate that discrimination occurs on the labour market.

Data and Results

The data we use in this report is a representative sample of young people who left compulsory school in 1998. We follow them

through upper secondary school and out onto the labour market until 1995. Our method of grouping the youth is based on whether they came to Sweden before seven years of age thus doing all their schooling in Sweden and to what degree they are in contact with the Swedish language and community via their parents. We use these five groups throughout:

- born abroad, immigrated *after* school start
- born abroad, immigrated *before* school start
- born in Sweden , neither parent born in Sweden
- born in Sweden, one parent born in Sweden
- born in Sweden, both parents born in Sweden

The young people's school reports in their final year of compulsory school reflect these groups. However, only the difference between youths born abroad and those with entirely Swedish backgrounds is statistically significant. To explain these differences we use many background variables: sex, whether or not a person lives in a city, father's education and whether or not a person in the household has a job and what sort of job. The most important explanatory variable is whether any household member has a job. Differences in school compulsory school marks between youth who were born in Sweden (likewise their parents) and those born abroad who have done all their schooling in Sweden are due solely to these other background factors.

It is more common for young people born abroad to have parents from Asia, Africa and Latin America than it is for those born in Sweden. The lower compulsory school marks for young people born abroad could be explained by the fact that their parents belong to a relatively new group of immigrants, namely refugees from countries outside Europe. It is therefore interesting to see whether a background from somewhere outside Europe could have any significance in itself apart from the fact that the youths themselves were born abroad. Our results show that the chance of high marks at school are a third higher for those born outside Europe than for others born abroad. It would seem too,

that the father's education has less significance for youths born abroad than youths on the whole, while on the other hand parents' position on the labour market seems more important for young people born abroad.

Marks from compulsory school decide whether a person goes on to a higher educational level. Less young people who immigrated after their school start continue to a higher level than other young people, because of their lower compulsory school results. Going on to a higher school level is however not the same as achieving a higher school education a couple of years later. Ten per cent of all young people born in Sweden do not finish upper secondary school, while almost double that amount applies to young people born abroad. There is no explanation for this difference between youth born in Sweden and those born abroad. Those born abroad for example got more encouragement from their parents to complete school than did other young people.

Compulsory school results and the tendency to drop out of higher school means that young people born abroad or born in Sweden with both parents from abroad, have compulsory school as their highest educational level to a greater extent than other youths. Differences in educational levels can only partly be explained by compulsory school results. Of considerable interest is the significance of parents' position on the labour market. Nearly all the difference in educational level disappears when we consider whether a household member has a job and what sort of job. A possible interpretation of this result could be the effect of motivation. If parents of children born abroad are unemployed or occupied in low-skilled jobs even though they are in many cases very well educated, it is possible that their children conclude that education does not pay off.

Thus young people enter the labour market with varied qualifications as far as school results and educational levels go. Seven years after leaving compulsory school young immigrants and those who were born in Sweden with both parents born abroad, are more unemployed and less occupied than other young people. The differences are explained only partly by lower school marks and lower educational levels, poor knowledge of the

Swedish language or parents' education and position on the labour market.

One cannot eliminate the possibility that the unexplained risk of higher unemployment these young people run could be caused by discrimination. This assumption is supported by the fact that the risk of unemployment is doubled for the group born abroad with backgrounds outside Europe even though their school results are better. To illustrate the significance that discrimination could have on the labour market we have run a simulation. This shows how unemployment would change if all young people received the same returns to education and school marks on the labour market, and if their parents' education and position had the same significance for all young people. If this were the case we would have 15 per cent unemployment instead of 23 per cent for youths who immigrated after their school start, 13 per cent instead of 16 per cent for those who immigrated before school start and 12 per cent instead of 15 per cent for those born in Sweden with both parents born abroad.

We draw the conclusion that the differences we have found in this study regarding school results should serve as an alarm clock for integration and education policies. Differences concerning compulsory school results and drop out rates from higher education are considerable for foreign born youths compared to other young people. Especially worrying is the fact that this also applies to young people who came to Sweden before reaching the age of seven and who consequently have had all their schooling in the Swedish school system. If the goals for integration policy are to be achieved, schools should be assigned means for developing teaching methods and for supportive personnel which would enable young people spending nine years at school to have an equal chance of getting good marks regardless of where they were born.

Our results suggest too that vicious circles might exist which can affect young people both at school and on the labour market. Parents of children with foreign backgrounds are unemployed or employed in low-skilled jobs to a greater extent than parents of other children. This has a crucial and negative significance for

their children's school marks and for their motivation to go on to higher school levels. A parent's position on the labour market can also affect a child's chance of getting a job or running the risk of unemployment. It would seem then, that integration at school and on the labour market is influenced more by rights and opportunities inherited from generation to generation than by those which stem from *ius soli*.

If this circle continues, the children of these young people run the same risk of getting bad school marks and consequently poor chances of getting a job. The tendency towards a black and white labour market, already apparent today, will in that case strengthen in the future. It is therefore important to break this vicious circle by implementing educational and labour market reforms. The goal for reforms should be that young people with foreign backgrounds are given the same opportunity as other young people to acquire good school marks even though their parents are not established on the labour market, and even though they live on segregated housing estates. Finally, an important prerequisite for the integration of young people on the labour market is that they are judged by their own personal merits and knowledge, and not by the perceived average characteristics of a group to which they are seen to belong.

Förteckning över ESO:s rapporter

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) är en kommitté (B 1981:03) under Finansdepartementet.

I Ds-serien har ESO tidigare utgivit följande rapporter

1982

Perspektiv på besparingspolitiken (Ds B 1982:3)

Inkomstfördelningseffekter av livsmedelssubventioner (Ds B 1982:7)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken (Ds B 1982:9)

Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena (Ds B 1982:10)

Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna (Ds B 1982:11)

1983

Staten och kommunernas expansion – några olika styrmedel (Ds Fi 1983:3)

Enhetligt barnstöd? (Ds Fi 1983:6)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott (Ds Fi 1983:7)

Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av PRV (Ds Fi 1983:18)

Driver subventioner upp kostnader? – prisbildningseffekter av statligt stöd (Ds Fi 1983:19)

Administrationskostnader för några transfereringar (Ds Fi 1983:22)

Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser (Ds Fi 1983:26)

Produktivitet i privat och offentlig tandvård (Ds Fi 1983:27)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m. (Ds Fi 1983:29)

Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg (Ds Fi 1983:30)

Administrationskostnader för våra skatter (Ds Fi 1983:32)

1984

Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster? (Ds Fi 1984:2)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation (Ds Fi 1984:3)

Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar (Ds Fi 1984:7)

Är subventioner effektiva? (Ds Fi 1984:8)

Marginella expansionsstöd – ekonomiska och administrativa effekter (Ds Fi 1984:12)

Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard (Ds Fi 1984:17)

Parlamentet och statsutgifterna – hur finansmakten utövas i nio länder (Ds Fi 1984:18)

Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektiviteten i offentlig tjänsteproduktion (Ds Fi 1984:19)

1985

Statsskuldräntorna och ekonomin – effekter på inkomst- och förmögenhetsfördelningen samt på den samlade efterfrågan i samhället (Ds Fi 1985:2)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960-1980 (Ds Fi 1985:3)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom den sociala sektorn 1970 - 1980 (Ds Fi 1985:4)

Transfereringar mellan den förvärvsarbetsande och den äldre generationen (Ds Fi 1985:5)

Frivilligorganisationer – alternativ till den offentliga sektorn? (Ds Fi 1985:6)

Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie (Ds Fi 1985:7)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom vägsektorn (Ds Fi 1985:9)

Skatter och arbetsutbud (Ds Fi 1985:10)

Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst (Ds Fi 1985:11)

Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter (Ds Fi 1985:12)

1986

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom armén och flygvapnet (Ds Fi 1986:1)

Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta beslut (Ds Fi 1986:2)

Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning (Ds Fi 1986:3)

Effekter av statsbidrag till kommuner (Ds Fi 1986:7)

Byråkratiseringstendenser i Sverige (Ds Fi 1986:8)

Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse (Ds Fi 1986:12)

Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare (Ds Fi 1986:13)

Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner (Ds Fi 1986:14)

Regleringar och teknisk utveckling (Ds Fi 1986:15)

Socialbidrag. Bidragmottagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet (Ds Fi 1986:16)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom den offentligt finansierade utbildningssektorn 1960 - 1980 (Ds Fi 1986:17)

Offentliga utgifter och sysselsättning (Ds Fi 1986:29)

1987

Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgiftsfinansiering? (Ds Fi 1987:2)

Vägar ut ur jordbruksprisregleringen – några idéskisser (Ds Fi 1987:4)

Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970 - 1980 (Ds Fi 1987:6)

Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet
(Ds Fi 1987:10)
Integrering av sjukvård och sjukförsäkring (Ds Fi 1987:11)

1988

Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala barnomsorgen (Ds 1988:1)
Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare (Ds 1988:4)
Produktivitetsutvecklingen i kommunal barnomsorg 1981-1985 (Ds 1988:5)
Prestationer och belöningar i offentlig förvaltning (Ds 1988:18)
Subventioner i kritisk belysning (Ds 1988:28)
Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheter från en besparingsteknik
(Ds 1988:34)
Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting (Ds 1988:51)
Alternativ i jordbrukspolitiken (Ds 1988:54)
Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion (Ds 1988:60)
Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning
(Ds 1988:68)

1989

Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitets- och effektivitetsmätning
(Ds 1989:4)
Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor (Ds 1989:8)
Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner (Ds 1989:10)
Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet (Ds 1989:23)
Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje?
En jämförelse mellan Norge och Sverige (Ds 1989:26)
Produktivitetsmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet (Ds 1989:42)
Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser (Ds 1989:47)
Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring: citykommunerna
Stockholm, Göteborg och Malmö (Ds 1989:56)
Hur ska vi få råd att bli gamla? (Ds 1989:59)
Arbetsmarknadsförsäkringar (Ds 1989:68)

1990

Bostadskarriären som förmögenhetsmaskin (Ds 1990:29)
Skola? Förskola? Barnskola! (Ds 1990:31)
Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall (Ds 1990:36)
Sjukvårdskostnader i framtiden – vad betyder åldersfaktorn? (Ds 1990:39)
Läkemedelsförmånen (Ds 1990:81)

1991

Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning (Ds 1991:19)
Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor (Ds 1991:20)
Vad kostar det? Prislista för statliga tjänster (Ds 1991:26)
Det framtida pensionssystemet – två alternativ (Ds 1991:27)

Skogspolitik för ett nytt sekel (Ds 1993:31)

Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården – vad blir effekterna?
(Ds 1991:49)

Ostyriga projekt – att styra och avstyra stora kommunala satsningar
(Ds 1991:50)

Marginal effekter och tröskeeffekter – barnfamiljerna och barnomsorgen
(Ds 1991:66)

SJ, Televerket och Posten – bättre som bolag? (Ds 1991:77)

1992

Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdesskatten (Ds 1992:6)

Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken – eller tvärtom? (Ds 1992:12)

Växthuseffekten – slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken
(Ds 1992:15)

Fattigdomsfällor (Ds 1992:25)

Vad vill vi med socialförsäkringarna? (Ds 1992:26)

Statliga bidrag – motiv, kostnader, effekter? (Ds 1992:46)

Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning
(Ds 1992:83)

Slutbudsmetoden – ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikt
(Ds 1992:88)

Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi
(Ds 1992:111)

Press och ekonomisk politik – tre fallstudier (Ds 1992:124)

Statsskulden och budgetprocessen (Ds 1992:126)

1993

Presstödet effekter – en utvärdering (Ds 1993:20)

Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen? (Ds 1993:22)

Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken (Ds 1993:37)

Social Security in Sweden and Other European Countries – Three Essays
(Ds 1993:51)

Idrott åt alla? – Kartläggning och analys av idrottsstödet (Ds 1993:58)

1994

Att rädda liv – Kostnader och effekter (Ds 1994:14)

Varför kulturstöd? – Ekonomisk teori och svensk verklighet (Ds 1994:16)

Kvalitets- och produktivitet utvecklingen i sjukvården 1960 - 1992
(Ds 1994:22)

Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterade produktivitetmått (Ds 1994:23)

Den offentliga sektorns produktivitet utveckling 1980-1992 (Ds 1994:24)

Det offentliga stödet till partierna – Inriktning och omfattning (Ds 1994:31)

Den svenska insolvensrätten – Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m. (Ds 1994:37)

Budgetunderskott och statsskuld – Hur farliga är de? (Ds 1994:38)

Bensinskatteförändringars effekter (Ds 1994:55)

- Skolans kostnader, effektivitet och resultat** – En branschstudie (Ds 1994:56)
Den offentliga sektorns produktivitetsutveckling 1980 - 1992. Bilagor
 (Ds 1994:71)
Valfrihet inom skolan – Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation
 (Ds 1994:72)
En Social Försäkring (Ds 1994:81)
Fördelningseffekter av offentliga tjänster (Ds 1994:86)
Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder
 (Ds 1994:133)
Skatter och socialförsäkringar över livscykeln – En simuleringsmodell
 (Ds 1994:135)
En effektiv försvarspolitik? – Fredsvinst, beredskap och återtagning
 (Ds 1994:138)

1995

- Försvarets kostnader och produktivitet** (Ds 1995:10)
Företagsstödet – Vad kostar det egentligen? (Ds 1995:14)
Hushållning med knappa naturresurser – Exemplet allemansrätten, fjällen
 och skotertrafik i naturen (Ds 1995:15)
Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten
 inom skolan, vården och omsorgen (Ds 1995:25)
Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB
 (Ds 1995:31)
Hushållning med knappa naturresurser – Exemplet sportfiske (Ds 1995:47)
Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter (Ds 1995:68)
Generationsräkenskaper (Ds 1995:70)
Kapitalets rörlighet – Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat
 Europa (Ds 1995:74)

1996

- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling?** –
 En principdiskussion (Ds 1996:8)
Reglering som spel – Universiteten som förebild för offentliga sektorn?
 (Ds 1996:18)
Nästa steg i telepolitiken (Ds 1996:29)
Kan myndigheter utvärdera sig själva? (Ds 1996:36)
**Novemberrevolutionen – Om rationalitet och makt i beslutet att avreglera
 kreditmarknaden 1985** (Ds 1996:37)
Samhällets stöd till barnfamiljerna i Europa (Ds 1996:49)
Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier (Ds 1996:68)

1997

- Jordbruksstödet** – efter Sveriges EU-inträde (Ds 1997:46)
Egenföretagande och manna från himlen (Ds 1997:71)
Lönar sig arbete? (Ds 1997:73)
Ramar, regler, resultat - vem bestämmer över statens budget (Ds 1997:79)
Fisk och Fusk - Mål, medel och makt i fiskeripolitiken (Ds 1997:81)

1998

Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys (Ds 1998:8)

Kommuner Kan! Kanske !- Om kommunal välfärd i framtiden (Ds 1998:15)

Arbetsförmedlingarna - Mål och drivkrafter (Ds 1998:16)

Att se till eller titta på - om tillsynen inom miljöområdet (Ds 1998:50)

Regeringskansliet inför 2000-talet - rapport från ett ESO-seminarium
(Ds 1998:56)

Kommittéerna och Bofinken - Kan en kommitté se ut hur som helst?
(Ds 1998:57)

Staten och bolagskapitalet - om aktiv styrning av statliga bolag (Ds 1998:64)

1999

Med backspegeln som kompass - om stabiliseringspolitiken som läroprocess
(Ds 1999:9)

Rapport från ett ESO-seminarium - Med backspegeln som kompass
(Ds 1999:27)

Att ta sig ton - om svensk musikexport 1974-1999 (Ds 1999:28)

Bostad sökes - en ESO-rapport om de hemlösa i folkhemmet (Ds 1999:46)

Att reda sig själv - en ESO-rapport om rederier och subventioner (Ds 1999:47)

Att snubbla in i framtiden - en ESO-rapport om statliga utveckling och
avveckling (Ds 1999:49)

Regionalpolitiken - en ESO-rapport om tro och vetande (Ds 1999:50)

Samhällets stöd till de äldre i Europa (Ds 1999:61)

Hederlighetens pris - en ESO-rapport om korruption (Ds 1999:62)

En akademisk fråga - en ESO-rapport om ranking av C-uppsatser (Ds 1999:65)

Återvinning utan vinning - en ESO-rapport om sopor (Ds 1999:66)

Dagis och drivkrafter - en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga
tjänster (Ds 1999:67)

2000

40-talisternas uttåg - en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar
(Ds 2000:13)

Studiebidraget i det långa loppet (Ds 2000:19)

Kroppen eller knoppen - en ESO-rapport om idrottsgymnasierna (Ds 2000:21)

Med många mått mätt - en ESO-rapport om internationell benchmarking av
Sverige (Ds 2000:23)

Privilegium eller rättighet - en ESO-rapport om antagningen till högskolan
(Ds 2000:24)